

1.

ZNANSTVENA
REVUJA

IZDAJA:
ENOVNA
PROZKA
UREĐNIKI:

PREK RIVEC
PREK VIGIAR
PRATISENENIR

2.

IVAVU

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

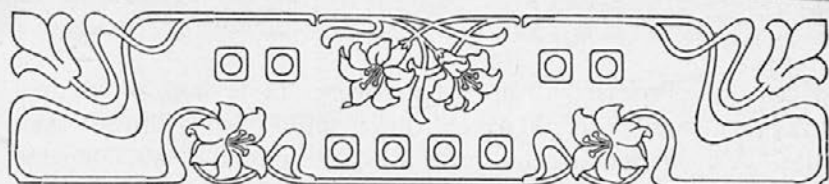
Vsebina VII. zvezka.

	Stran
Nova doba. (Dr. A. Ušeničnik)	289
Ivan Grozni in Rim. II. (Dr. Fr. Grivec)	296
Doba velike trojice v poljski književnosti. (Prof. Jan Magiera)	306
Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino 1680 - 1830. (Fr. Rebó)	318
Glagoljica in hrvaška javnost. (Dr. Fr. G.)	324
O evoluciji. (Dr. A. Ušeničnik)	327
Nove knjige. Dr. Jurij Bertrin: Kritična razprava o lurških dogodkih, II. (Dr. A. U.) — A. Stroj: Liturgika. (Dr. A. U.)	331
Listek. Linné. — Linné o Bogu. — Jacopone da Todi. — Ruski sinod o razporoki. — Stritar v slovenski književnosti. — „Zlata doba.“ — O materiji. — „Die Grundprobleme Russlands.“ — Kulturna zgodovina	333

VIII. zvezek „Časa“ izide 1. oktobra t. l.

„Čas“ izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 K, za dijake 3 K. Naročnino sprejema: „Čas“ v Ljubljani, ali pa: „Leonova družba“ v Ljubljani (po položnicah).

.... Tiskarna „Katoliškega tiskovnega društva“ v Postojni.

Nova doba.

Spisal dr. Aleš Ušeničnik (Ljubljana).

Splošna volivna pravica je započela tudi v Avstriji novo dobo. Signatura, znak ji je — demokracija. Socialnih demokratov je bilo v stari zbornici le 10, v novi jih bo nad 80; nemških krščanskih socialcev je bilo 26, sedaj jih bo brez pridruženih nemških konservativcev 67. Demokracija je zavzela že kar cela mesta. Poglejte Gradec ali Trst! V Trstu so si osvojili vse mandate socialni demokratje. Le v okolici je zmagal slovenski kandidat, a tudi tu je dobila socialna demokracija 1500 glasov. Sploh je imela socialna demokracija l. 1901 v Trstu le 4000 glasov, letos jih ima že 8500. (*«Novi list»* 25. maja 1907). Na Češkem je prodrla socialna demokracija že tudi na kmete; kmet je volil agrarca, hlapec socialista. Narodne in liberalne stranke so domala poražene; a prodrle so katoliške ljudske stranke, ker so vse tudi socialne (le v nemških Tirolah je poražena katoliška konservativna stranka, a prav zato, ker se je postavila v nasprotje s krščansko-socialno). Nobena stranka si ni upala v boj brez demokratičnih idej, naj si jih je tudi le za nekaj tednov izposodila za svoj program.

Demokracija ima dolgo pot, a jezdi brzo!

Kaj sedaj?

Liberalizem propada, Avstrija se bolj in bolj deli v dva tabora: tu tabor krščanske demokracije, tam tabor socialne demokracije. Kdo ne bi rad upal, da bo končno po mnogih bojih in prevarah zmagala misel krščanska, krščanska demokracija? To upanje je veselo, a bilo bi prazno brez silnega dela! Moč socialne demokracije bo še rastla. Vse, kar je svobodomiselnega v Avstriji, se bo poraženo umeknilo pod rdeči prapor. Religiozna ideja je ideja vseh idej, ta bo ločila duhove: socialni demokraciji in liberalizmu pa je kljub vsem notranjim nasprotjem skupna negacija

krščanstva! Prezračivo je v tem oziru, da je sam predsednik državnega sodišča dr. Unger ob zadnjih ožjih volitvah izdal klic: „Vsi svobodomiselci proti črnim za rdeče!“ Upanje zmage pa nam daje premoč krščanske misli. Socialna demokracija zajema vso moč iz negacije, iz kritike sodobnih družabnih razmer. Sedaj pa bo morala na pozitivno delo, in tu se bo prejalislej pokazalo, da so nje pozitivni cilji sanjarija, tlapnja, utopija. Krščanska demokracija ima pa jasne cilje; doseči jih ni mogoče hipoma, a čim bolj se jim bo bližala, tem bolj bo spoznavalo ljudstvo, da so edino rešilni. Vsak korak nasproti zlatim ciljem krščanske demokracije bo zaznamovan v kulturni zgodovini Avstrije z znamenjem zdravega in veselega napredka!

* * *

A dan zmage še ni zasnil. Marsikoga še obhajajo zlè misli, ko gleda, kako se zbirajo rdeče čete v državno zbornico, kako mrzlično hite vse svobodomiselne stranke, kar se jih je še rešilo iz velikega poraza, da bi se združile v močan blok proti krščanski demokraciji. Zato čaka krščansko demokracijo težko delo.

Najbolj pereča vprašanja naše dobe so socialnopolitična in religioznopolitična vprašanja. Kaj bo pač ukrenila nova Avstrija v tem dvojnem oziru?

Nobenega dvoma ni, da bo nova zbornica, če bo delala, delala zlasti za socialno reformo. Najmočnejši stranki imata obe program. socialnega dela. Ampak silno zanimivo je vprašanje, kako bo nastopala socialna demokracija?

Marx je začrtal socialni demokraciji pot prirodne sile. Današnja kapitalistična družba — to je zmisel njegove materialistične teorije — se bo z naravno silo izprevrgla v socialistično. Kapitalizem bo počasi po mnogih krizah požrl vse srednje stanove, uničil male kmete, obrtnike in trgovce ter vse imetje združil v rokah nekaterih. Tako bo končno na eni strani nekaj mogočnih kapitalistov, na drugi strani neštete množice razdedinjenega proletariata. Čisto naravno je, da se bo proletariat, ko spozna vso kruto krivico kapitalizma, dvignil proti mogotcem ter bo potem on nje razlastil. Zavladala bo demokracija: ves kapital bo družabna lastnina; v družbi ne bo več stanov; vsi bodo delavci v službi družbe in družba bo dajala vsem, česar jim treba.

Naloga socialne demokracije je torej le ta, organizirati boj proletariata proti kapitalizmu. Ta boj se bo pa moral izvojevati na političnem polju, zato si mora osvojiti socialna demokracija politično moč. Najhitreje bi šlo seveda z revolucijo. In res je tudi Marx izpočetka oznanjal revolucijo. Pozneje pa je prodrlo v socialni demokraciji prepričanje, da vsaj v sedanjih razmerah revolucija ni še mogoča. Socialna demokracija se je oprijela parlamentarizma. Toda dosledno nje delo ni moglo biti pozitivno, temveč le negativno: ne snujejo, ampak razdirajoče. Če bi se posrečilo s socialno reformo delavce zadovoljiti, bi potihnil protest proti današnji družbi in socializem bi sam sebe ujedel. Zato so voditelji nemške socialne demokracije Bebel, Liebknecht, Kautsky obsojali socialnoreformno delo, celo strokovna društva so pisano gledali; sodili so, da je naloga socialne demokracije netiti sovraštvo stanov, spominjati delavce krivic, ki se jim gode, organizirati jih na boj, pridobiti jim le to, kar jih more utrditi, razplameniti na sveto vojsko. A Marx in Engels in vsi verni učenci so se prevarali. Mislili so, da socialna katastrofa skoraj vzbruhne, Engels in Bebel sta jo napovedovala že za konec 19. stoletja, a bilo je vse le iluzija.

Tedaj se je v socialni demokraciji sami pojavil dvom o Marxovi teoriji. Bernstein je kritično presodil vse načelne trditve Marxove ter je spoznal, da so nekatere osnovne misli ravnanost zmotne: zmotna da je Marxova materialistična teorija, zmotna tudi takoimenovana „vrednostna teorija“, ki je nanjo Marx oprl pravice proletariata, da razlasti kapitaliste („ekspropriira usurpatorje“). Tako je Bernstein podrl tudi teorijo o „socialni katastrofi“. Taka socialna katastrofa ne bo prišla sama o sebi, ampak treba jo je pripravljati s pozitivnim delom. Sedanje družbo je treba počasi „socializirati“: stopnjema je treba uvajati socializem, organizirati delavce v strokovna društva, s političnim delom v parlamentih vplivati na zakonodavstvo v socialističnem zmislu. Ne po načelu: „vse ali nič!“, temveč po načelu: „če ne takoj vsega, pa vsaj nekaj!“ To je takozvani revizionizem, ki si je pridobil v socialni demokraciji že precejšnjo moč.

Tako je socialna demokracija zlasti na Nemškem sama v sebi razdeljena. Kaže se to tudi v parlamentu. Izpočetka so socialno-demokratski poslanci socialno-politične predloge večinoma zametali. Glasovali so proti predlogi o zavarovanju za starost, bolezni in onemoglost. Sklicavali so se vedno na to, da se predloge

ne strinjajo z zahtevami socialne demokracije. Časih so zopet glasovali za predloge, ki se tudi niso strinjali z nje zahtevami. Iz vsega se vidi, da je bila socialna demokracija v državnem zboru vedno v neki negotovosti, brez načel, brez določene taktike. Pravzaprav bi morala biti proti vsem socialno-političnim predlogom, ker so vse s stališča socializma pač samo polovične. A na poslance je vplival nekoliko revizionizem, nekoliko pa so se le bali volivcev. »Volivci, pravi socialni demokrat Heiden v »*Sozialistische Monatshefte*« (1907, I. 5. H. 355 sl.) pričakujejo in zahtevajo od socialno-demokratskih poslancev pozitivnega dela. Velik del volivcev je za socialno-demokratskega poslanca samo radi stališča socialne demokracije v političnih in gospodarskih vprašanjih, ne da bi hoteli vedé delati za socialistično državo bodočnosti... In prav to, da je socialna demokracija v državnem zboru nasprotovala socialno-političnim predlogom, zlasti predlogom o delavskem zavarovanju, je eden izmed vzrokov, da se je centrum tudi v industrijskih krajih tako utrdil.« Potem Heiden pobija mnenje tistih socialnih demokratov, ki pravijo, da je tudi v parlamentu prva naloga socialne demokracije kritika sodobnih razmer in agitacija.

Zdi se torej, da bo struja pozitivnega dela tudi med socialno demokracijo zmagala. Bernstein odločno graja dosedanje omahovanje brez načel in značaja ter poudarja, da je potrebna neka pragmatika za glasovanje socialnih demokratov v parlamentu. Vodivno načelo bi moralo biti: Socialna demokracija načelno glasuje za vsako predlogo, ki pomenja neko zboljšanje sedanjih socialnih razmer z ozirom na zaželjeno politično, gospodarsko, pravno in splošno kulturno družabno reformo. Da taka predloga ne ugaja vsem zahtevam socialne demokracije, to še ne more biti zadosten razlog, da bi jo socialna demokracija zavrgla. V tem zmislu more in mora glasovati tudi za posamezne točke budgeta. Celo za ves budget je lahko, zlasti če je sama zastopana v parlamentarni vladi.)

Kako bo ravnala avstrijska socialna demokracija?

Avstrijska socialna demokracija — Bernstein jo nasproti nemški pohvalno omenja (l. c. str. 268) — se zdi, da bo bolj za pozitivno delo. Dr. Adler se ne drži teorije, da bi bila beda proletariata

¹⁾ E. Bernstein, *Sozialdemokratische Abstimmungen* («*Sozialistische Monatshefte*» 1907. I. 4. H. 265 sl.)

vedno večja. „Z bedo je beda! Ni resnično, da bi bila beda proletariata vedno večja.“ Dr. Adler pa je tisti mož, ki je sestavil program avstrijske socialne demokracije. Tudi Pernerstorfer smeši teorijo o bližnji „katastrofi“. Vodivna misel avstrijskega programa je, da kapitalizem vedno bolj narašča, z njim vzpored pa narašča tudi proletariati. Zato pa je tudi proletariati vedno bolj moran in tudi vedno bolj zmožen, da započne boj proti kapitalizmu. Program avstrijske socialne demokracije je torej, „organizirati proletariati, vzbuditi v njem zavest, kakšen je njegov položaj in kaj njegova naloga, usposobiti ga duševno in fizično za boj.“ V ta namen bo rabila vse pomočke, ki so primerni in v soglasju z naravno pravno zavestjo ljudstva.)

Potemtakem je malone gotovo, da bo avstrijska socialna demokracija v državni zbornici pospeševala pozitivno socialno politiko. Zopet pa je cela vrsta socialnih zahtev, ki so prav tako v programu krščanske demokracije kakor v programu socialne demokracije, n. pr. o reformi zavarovanja, o nedeljskem počitku, o koalicijski in zborovavni svobodi, o davčni reformi, o reformi porot in sodišč itd. itd. Zatorej je upravičeno upanje, da bo nova zbornica (če bo le mogla dovoliti tudi „državne potrebščine“) marsikaj ukrenila, kar bo v prospeh in blaginjo doslej tako zemarjanih delavskih stanov. Kar se tiče agrarnega vprašanja, seveda socialna demokracija pod Marxovim vplivom ni kaj naklonjena takemu zboljšanju, toda razmere jo bodo prisilile, da se bo zavzela tudi za kmeta. Nemška socialna demokracija že to uvideva. „Ni več vprašanje, pravi dr. A. Müller v „Sozialistische Monatshefte“ (1907. I. 5. H. 370), ali se bo kmet obdržal — življenska sila agrarnega gibanja je dejanstvo! — ampak vprašanje je le še: kako pridobimo kmeta? Skrb za kmeta se da prav dobro združiti s skrbjo za interese delavcev. Tako sodijo francoski socialni demokratje, tako tudi že praktično delajo Norvežani, Danci in Švedi . . . Čas je že, da se nemška socialna demokracija resno loti agrarnega problema!“ To je gotovo zanimiv pojav, ki dokazuje, da razmere vedno bolj silijo tudi socialno demokracijo v vsakem oziru na pot pozitivnega socialnega dela. Zato mislimo, da nas upi ne bodo goljufali, če pravimo: Socialno delo je v novi Avstriji zagotovljeno!

*) Primeri: Strankarski program avstrijske socialne demokracije, sklenjen na dunajskem zboru 2.–6. maja 1901. (Cathrein, Der Sozialismus⁹. 1906. str. 104 sl.)

Temnejša pa je bodočnost religiozopolitičnih problemov. Nasprotniki krščanstva se silno trudijo, da bi združili kar največ moči v svobodomiselne bloke. V novo zbornico so prišli možje, ki kar besno izkušajo ukloniti Avstrijo pod jakobinski jarem. V zbornico sta prišla Čeha Massaryk in Drtina, ki sta znana zakleta sovražnika krščanske misli. Dr. Drtina se je že tudi kot poslanec izjavil za najostrejšo proticerkveno politiko, zahteva ločitev cerkve od države in razkristjanjenje šole. Med Nemci prvači v sovraštvu do krščanstva Hock, ki ima le eno misel, eno željo, en cilj: razkristjaniti Avstrijo, ali, kakor je dejala njegova mogočna zavetnica „Neue Freie Presse“, pripomoči do zmage „laiškemu svetovnemu naziranju.“

Tu je nevarnost resna. Združila se je cela vrsta činiteljev, ki daje moč protikrščanskim željam. Vsa naša doba se je počasi prepojila z idejami, ki logično terjajo ločitev moderne države od cerkve. To je tisti liberalizem, ki je zbegal tudi najboljše duhove. Močan je tudi zgled in vpliv Francije. Francoska vedno prvuje, za njo polagoma pridejo druge države. Kar je dovršila Francoska, so izkusili doseči že na Španskem. A naskok je odbila verska zavest španskega ljudstva. V Italiji poskušajo že leta in leta uveljaviti moderne ideje o cerkvi in državi, a še vedno se jim ni docela posrečilo. Vrgli so krščanski pouk iz šol, a zakona še niso mogli razkristjaniti. V Nemčiji zlasti bijejo boj zoper versko šolo. Lansko leto pa je osnoval Haeckel „monistovsko zvezo,“ ki naj počasi organizira vse, kar je brezverskega, za boj proti krščanstvu. Svobodomiselci vseh dežel se shajajo že več let na svetovne shode, da snujejo slične načrte. Leta 1903 so se sešli v Genfu, leta 1904 v Rimu, letos se snidejo v Budapešti. V nemški Avstriji se je javil zadnja leta ta boj zlasti kot gonja „proč od Rima!“ Zadnji čas so začeli snovati društva za svobodno šolo in razporoko. Češki svobodomiselci izdajajo posebno revijo „Volná Myšlenka“ (Svobodna misel), ki je njen namen isti: boj proti krščanstvu. Isti Čehi so tak list osnovali tudi za Slovence, nezadovoljni celo s „Slovenskim Narodom“, ki se pač z vsemi močmi trudi, da bi izrval iz duše slovenskega naroda vsako klico krščanske misli.

Dodenimo še tisto negotovo in nelogično stanje, v katero je liberalizem minulega stoletja potisnil Avstrijo. V vseh cerkveno-političnih razmerah je nekaj polovičnega. Glede šolstva smo katoličani danes v čudnem položaju, da branimo šolske postave,

ki jih je imenoval Pij IX. „leges abominabiles“. Glede zakona branimo postave, ki so v marsičem nasprotne krščanski vesti. Glede Cerkve dopuščamo, da se vlada ne meni za konkordat (ki ga je raztrgala), kedar ji ni pogodi, a da se ga zopet drži, kedar ji nudi kako ugodnost. Teh razmer ne odobravamo, a branimo jih, ker nam groze še hujše. Tako je ves položaj nekako negotov in sili, da se zravnava v tej ali oni smeri. Jasno je po tem, da imajo nasprotniki krščanstva neko oporo v razmerah samih. Liberalizem je potisnil Avstrijo na opolzlo pot, ki vodi v popolno razkristanjenje in sedaj se prizadeva, da se ne bi na tej poti ustavila; nazaj itak ne more brez velikega preobrata.

Če vse to vpoštevamo, moramo biti pripravljeni, da bodo tudi v novi zbornici Massaryk, Drtina, Hock in drugi taki možje izkušali započeti boj zoper Kristusa in Cerkev. V tem boju bodo iskali zaveznikov v vseh strankah. In tudi to je dejanstvo, da ima tudi avstrijska socialna demokracija v svojem programu ločitev države od cerkve, svetno šolo in civilni zakon. Nekateri trdijo, da je celo med nemškimi krščanskimi socialci še precej mož, ki bi jim tak kulturni boj ne bil nesimpatičen. (Kath. Kirchenzeitung 24. maja 1907.) Bodisi kakorkoli, to je gotovo, da utegnejo v novi Avstriji nastati hudi religiozopolitični boji.

A z veseljem moramo zopet priznati, da ima vendarle v novi zbornici krščanska misel odločnejših zastopnikov, kakor jih je imela kdaj prej. Nemška krščansko-socialna stranka je sedaj sploh najmočnejša, a krog nje se bo zbrala v nevarnosti še cela vrsta drugih pozitivno krščanskih strank. Zato ne dvomimo, da bo zveza krščanskih strank zmagovito odbila vsak naval na Cerkev in krščanstvo, naj pride od katerekoli strani. Seveda si tudi ne moremo tajiti, da nam od nove zbornice v religioznem oziru ni pričakovati kakih pozitivnih pridobitev. Zbornica bo razdeljena v dva tabora in ura odločilne bitke še ni prišla.

* * *

Tak je razgled po novi Avstriji. Demokracija je prinesla veselih upov, a prinesla je tudi neveselih pojavov. Delo za ljudstvo bo odločilo bodočnost Avstrije. In ker se na vseh poljih dela, vedno več dela za krščanski prepoved avstrijskih narodov; zato je močnejše kakor strah veselo upanje, da bo nova doba v Avstriji začetek boljših časov . . .

Ivan Grozni in Rim.

Spisal dr. Fr. Grivec (Ljubljana).

II.

V XVI. stoletju je bila katoliška cerkev zelo oslABLJENA po napredujočem protestantizmu ter po notranjih boleznih in neredih. Tridentinski cerkveni zbor (l. 1545—63, z daljšimi presledki) je spet utrdil temelje in stebre katoliške cerkve, natančneje določil katoliški nauk, izvedel potrebne reforme in tako povzdignil versko zavest. Tudi zastopniki protestantov so bili povabljeni na cerkveni zbor, da bi si na ta način pripravila pot za versko spravo in da bi se protestantom olajšala vrnitev k pravi veri. Toda v kratkem se je pokazalo, da protestantov ni več mogoče pridobiti za spravo s katoliško cerkvijo. Zato so se v Rimu začeli še z večjo pozornostjo obračati na vzhod v Moskvo, ki je bila po rimskih nazorih glava in središče krščanskega Vzhoda, da bi tukaj pridobili nekoliko namestila za izgube na zapadu.

Nekoliko let po ponesrečeni Steinbergovi akciji je bilo v Rimu vse tiho o Moskvi. Leta 1561 je pa Pij IV. začel delati priprave za nadaljevanje tridentinskega zbora. Posebni papeževi zastopniki so potovali po Evropi, da bi evropske kneze in vladarje pridobili za to misel in jih povabili, da se udeleže cerkvenega zbora ali pa vsaj pošljejo svoje zastopnike. Pri tej priliki se je papež spomnil tudi velikega kneza moskovskega.

Hvarski (Pharus, Lesina v Dalmaciji) škof Caharija Delfino („Zacharias Pharensis episcopus“) je bil določen, da kot papežev nuncij povabi Ivana Groznega na cerkveni zbor. Poljski kardinal

Viri in važnejša literatura:

Baronius-Theiner, *Annales ecclesiastici*; t. XXXIV—XXXVII. Paris 1879—83.

P. S. Palavicini, *Vera concilii Tridentini historia*; pars II. Antvepiae 1670.

Th. Wierzbowski, Vincent Laureo. Varsovie 1887. Obširna zbirka poročil nuncija V. Laurea iz Poljske (1574—78).

Dr. W. Zakrzewski, *Stosunki stolicy apostolskiej z Ivanem Groznym*. Krakov 1873.

Carniolia. Ljubljana 1839.

Gl. „Čas“ 257.

Hozij (Hosius- Hozyusz), ki je bil takrat papežev nuncij na cesarskem dvoru na Dunaju in je tam imel priliko, spoznati škofa Delfina, ž njim ni bil zadovoljen. Na Hozijevo priporočilo je bil za to poslanstvo izbran duhovnik Ivan Frančišek Canobio.¹⁾ V pismu (breve), katero je Canobio imel izročiti moskovskemu knezu, papež najprijazneje vabi Ivana (*„celsitudinem tuam . . . propter Christianae fidei cultum, insignemque ipsius virtutem, paterna charitate complectimur“*) na cerkveni zbor, ki ima namen, vse narode zediniti v pravi veri (*„haereses extinguere . . . schismata tollere“*).²⁾

Ker je moral papežev poslanec (nuncij) potovati skozi Poljsko, zato je mogel le v sporazumu s poljskim kraljem (Sigismundom Augustom) priti v Moskvo. Ker se je takrat ravno pripravljala vojska med Poljsko in Moskvo (zaradi Ilandije), zato je dobil Canobio od papeža v sporazumu s cesarjem naročilo, da posreduje za mir med Rusi in Poljaki. To je dajalo Canobievemu poslanstvu še večjo avtoriteto, a obenem je ravno to v poljskem kralju še bolj zbuvalo sum, da ima Canobio Poljakom škodljiva politična naročila in namene.

Poljski kraljevski dvor je bil nezaupljiv do papeške diplomacije glede na Moskvo, še bolj pa do politike nemškega cesarja; zato je Canobiu protekcija nemškega cesarja bolj škodovala kakor koristila. Pomoč kardinala Hozija, ki je bil velik poljski patriot in zvesto vdan katoliški cerkvi in zato priljubljen v Poljski in v Rimu, je bila v teh razmerah za Canobia posebno dragocena. Hozij je za Canobia pri poljskem poslaniku Kromerju preskrbel toplo priporočilo poljskemu kralju,³⁾ a vse to ni moglo rešiti papeževga poslanca.

Zadnjega majnika (1561) je Canobio prišel v Krakov. Tukaj je zvedel, da je kralj v Vilni, kjer se vrše priprave za vojsko z Moskvo. Papežev nuncij Berardo je Canobiu preskrbel vse potrebno za pot na kraljevski dvor v Vilno in mu dal podrobna navodila, kako naj se obnaša, da ne bo zbujal suma

¹⁾ Zakrzewski 38 - 40.

²⁾ Baronius-Theiner a. 1561, n. 17; Turgenev str. 180 - 81. — V Rimu so prepustili Hoziju, naj določi poslanca za Moskvo; zato so poslali na Dunaj dvoje enakih pisem (breve) do vel. kneza, eno na ime Delfina, eno pa na ime Canobia. V zbirkah zgodovinskih dokumentov je ohranjeno samo pismo, ki se glasi na ime Caharija Delfina.

³⁾ Zakrzewski 43.

poljske diplomacije. Poln najlepših nad je Canobio v začetku julija prišel v Vilno. V prepričanju, da je že blizu svojega cilja, se je obnašal zelo neprevidno; mnogo je občeval z avstrijskim poslanikom, kar se je Poljakom zdelo še posebno sumljivo. Sicer je bila pa kraljeva okolica tako nasprotna Canobievemu poslanstvu, da bi ga bila tudi največja previdnost težko rešila.

Takrat je bil na Poljskem najvplivnejša oseba kraljevi kancelar Radziwill Črni (Czarny), protestantske vere in bojevitega značaja. Katoliško in miroljubno Canobievo poslanstvo mu ni bilo ljubo. Kralj ni hotel sam odločiti; zato je stvar predložil senatu. Med senatorji je vsa litvansko-protestantska stranka potegnila z Radziwillom in Canobiu odrekla dovoljenje za pot v Moskvo. Ker tudi kralj ni bil naklonjen takim poslanstvom, zato za Canobia ni bilo rešitve.

Poljski kralj se je zaradi svojega ravnanja opravičeval pred papežem v posebnem pismu.¹⁾ Papeža je tolažil s tem, da katoliška stvar zaradi tega ne bo trpela nobene škode, ker Canobio gotovo ne bi bil ničesar dosegel v Moskvi. In to je nazadnje tudi resnično.

Vendar se v Rimu niso dali prepričati, da bi bilo papeževu povabilo v Moskvi brezuspešno. Da bi se izognili nasprotovanju Poljske, so sklenili poslati spretnega in pogumnega poslanca, ki naj bi na skrivnem, neopažen od Poljakov, potoval v Moskvo. Za to težavno in kočljivo nalogo je bil izbran beneški duhovnik Ivan Giraldi, ki je znal razen italijanskega tudi nemški in poljski jezik, za tisto dobo gotovo nekaj zelo redkega.²⁾ V Rimu so zanj sestavili posebna navodila (instrukcija), ki so se še ohranila;³⁾ datirana so dne 29. avg. 1561, torej so bila napisana takoj, ko so v Rimu zvedeli, da Canobio na Poljskem ni dobil dovoljenja za pot v Moskvo. O tem Giraldiju se ne da dognati, kod je hodil. V zgodovinskih dokumentih tja do l. 1564 ne najdemo sledov o njem; šele l. 1564 ga naenkrat srečamo v pismih kardinala Comendone, papeževga nuncija v Poljski.⁴⁾ Drzni Benečan je potoval s papeževim pismom in z nekaterimi šifriranimi listinami skozi Poljsko v Moskvo. Poljaki so ga vjeli in v jecho vrgli; v ječi

¹⁾ Palavicini II. l. XV, c. 9, 4.

²⁾ Pierling 374.

³⁾ Turgenjev str. 181–84.

⁴⁾ Turgenjev str. 199. – Težko je verjetno, da bi bilo to ono poslanstvo, za katero je bil Giraldi odločen l. 1561; to je bilo najbrže že drugo poslanstvo.

so mu vzeli vse listine, potem so ga spustili, listine so pa izročili kralju. Protestantska stranka je hotela ta dogodek izrabiti, da bi kralja nahujkala proti Rimu. Ker je bil kralj res zelo nezaupen do rimske diplomacije, se je moral nuncij zelo truditi, da je poljskega kralja potolažil in ga prepričal o dobrih namenih papeževih.

Ker se ni posrečilo carja (vel. kneza) povabiti na tridentinski cerkveni zbor, mu je papež hotel vsaj sporočiti o srečni dovrstitvi in mu poslati dekrete in sklepe tridentinskega zbora. Za to poslanstvo je bil odločen Dalmatinec Fra Bonifacij iz Dubrovnika, l. 1564 imenovan za škofa v Stanju; papeževo pismo, ki ga je imel Fra Bonifacij nesti v Moskvo, je datirano 10. jul. 1565. A to poslanstvo se najbrže ni izvršilo, vsaj zgodovinski spomeniki ničesar ne vedo o njem.¹⁾

Ako preudarimo velikansko važnost tridentinskega cerkvenega zbora za katoliško cerkev, je umevno, da je bil ta cerkveni zbor središče, okoli katerega so se sukale vse misli Pija IV., in podlaga vsem njegovim diplomatskim načrtom in poskusom. Ko se je pa cerkveni zbor srečno končal in se je doseglo njega priznanje pri katoliških vladarjih, se je papeška vzhodnocerkvena politika povrnila spet na stara tradicionalna pota: zveza (liga) krščanskih knezov in vojska proti Turkom sta zopet postali vodivni ideji papeške politike.

Po tridentinskem cerkvenem zboru je papežev vpliv na zapadne katoliške države jako napredoval. Zato je Pij V. (1566–72) upal, da se bo dalo tudi v Moskvi kaj doseči. Julij Ruggieri, papežev nuncij v Poljski, je dobil iz Rima naročilo, naj poizveduje, če bi bil moskovski veliki knez pripravljen za cerkveno zedinjenje in za zvezo s krščanskimi vladarji proti Turkom. Ruggieri je odgovoril (1568), da so Moskovčani zelo nasprotni protestantskemu krivoverstvu; zato misli, da bi bili pripravljeni za unijo, ako bi kak papežev poslanec prišel v Moskvo in tam razložil, da je bila unija med obema cerkvama že sklenjena na florentinskem cerkvenem zboru.²⁾

Leta 1570 je bilo po dolgotrajni vojski sklenjeno premirje med Poljaki in Rusi. Sedaj je bila za papeža ugodna prilika, da

¹⁾ Pierling I. 378.

²⁾ Zakrzewski 63–64.

poskusi svojo srečo v Moskvi. Poljski nuncij papežev Vincencij dal Portico je prejel iz Rima papežev breve na moskovskega velikega kneza. Papež živo popisuje veliko nevarnost, ki preti Moskvi in vsemu krščanskemu svetu od Turkov. Le z združenimi močmi se je mogoče ustaviti. Zato torej vabi tudi moskovskega kneza, naj se pridruži zvezi krščanskih vladarjev proti Turkom. Ker je sila moskovske države znana, zato bi se krščanska protiturška liga z njenim pristopom zelo okrepila. Kakor je papež zvedel je bil Ivan nekdanje že pripravljen za unijo; ako se sedaj res zedini z rimsko cerkvijo, sme biti zagotovljen, da mu bo papež vedno izkazoval največjo naklonjenost.

Kakor je razvidno iz pisma, je bil sam nuncij Portico odločen, da gre v Moskvo in se tam pogaja z Ivanom Groznim.¹⁾ Portico pa ni hotel kar na slepo srečo iti v Moskvo. Njegova gorečnost in njegovo navdušenje ni bilo tako veliko, da ne bi bil znal računati z dejanskimi razmerami. Skrbno je zbiral razne podatke in poročila o razmerah v Moskvi. Poljaki so vedeli veliko neugodnega o Moskvi. Od poljskih poslancev, ki so se zaradi sklepanja premirja mudili v Moskvi je nuncij zvedel mnogo o Ivanovih grozovitostih in o njegovi neprijaznosti in sovražnosti do tujcev. Še več mu je pa pripovedoval neki Albert Schlichting, rojen Pomeranec (Albertus Pomeranus), ki je bil sedem let vjetnik v Moskvi, a se mu je posrečilo uiti in pribežati na Poljsko. Ta je podrobno popisal vse grozovitosti, vse umore in vsa klanja, katera je Ivan Grozni vprizarjal v svoji državi.²⁾ Portico je zbral te podatke o „moskovskem tiranu“ in jih poslal v Rim; v svojem poročilu mnogo pripoveduje o divjosti, barbarstvu in nečloveških grozovitostih Ivana Groznega.³⁾

Portico je imel to prednost pred prejšnjimi papeževimi poslanci, da mu je poljski kralj popolnoma zaupal in mu dovolil, da sme iti v Moskvo, samo da se tam ne sme pogajati o političnih, ampak le o verskih stvareh.

V Rimu so iz Porticovih poročil spoznali, kako napačno so bili poučeni o Moskvi; gotovo jih je groza pretresala, ko so čitali ta črna in strašna poročila o Moskvi. Sedaj so se prepričali, da ne morejo pričakovati uspeha v Moskvi. Papež je sporočil Portico

¹⁾ Baronius-Theiner a. 1570 n. 64.

²⁾ Baronius-Theiner a. 1570 n. 66.

³⁾ Turgenjev str. 222.

in poljskemu kralju, naj opusté vse nadaljne priprave za pot v Moskvo; „s tako krvoločnim in barbarskim narodom ne maramo imeti nobene zveze.“¹⁾ Razen tega je Portico tudi sporočil, da so Tatarji premagali Ruse in zažgali Moskvo; Ivan sam je moral bežati proti severu. Ta dogodek je v Rimu gotovo omajal vero v nepremagljivo moč Ivanovo.

V Rimu so za nekoliko časa sicer potihnili visoki načrti o zvezi z Moskvo. A rimski diplomatje so bili še vedno dovzetni za optimistične sodbe in nade o Moskvi. Kmalu so nastale nove razmere, ki so spet obnovile idealne načrte rimskih diplomatov.

Leta 1572 je umrl poljski kralj Sigismund August, zadnji iz slavnega rodu Jagelloncev. Poljsko plemstvo je že od nekdaj imelo pravico kralja voliti; sedaj je moglo to pravico tudi dejansko izvrševati, ker Sigismund ni zapustil nobenega potomca. Leta 1569 se je Litva združila s Poljskim kraljestvom v eno državo in s tem je tudi Litvansko plemstvo dobilo pravico voliti poljskega kralja. Poljsko-litvansko plemstvo je pri izvolitvi novega kralja izkušalo zase dobiti kolikor mogoče veliko ugodnosti in prednosti zato je bilo dovzetno za razne vplive in obljube. Umevno je, da so ob takih volitvah sosednje države in sosednji vladarji imeli dosti prilike, vmešavati se v poljske razmere in vplivati na izid volitev.

Ko je Ivan Grozni zvedel o smrti poslednjega Jagellonca, je sam začel sanjati o poljski kroni in o eni velikanski slovanski državi. V zanimivem pismu se litvanskim plemičem ponuja za poljskega kralja. Če se združita obe državi — tako piše Ivan — potem bodo Poljaki in Rusi nepremagljivi; ne bo se jim treba bati nobenega sovražnika, niti poganov, niti Rima. — Ta stavek jasno kaže, kako so se motili oni, ki so mislili, da je Ivan naklonjen katoliški cerkvi in pripravljen za zedinjenje z rimsko-katoliško cerkvijo. Nadalje Ivan Grozni prav naivno in ljubeznivo pripoveduje, da je sicer res „hud in nagle jeze“, toda samo proti svojim nasprotnikom in sovražnikom. Znano mu je tudi, da so mu luteranci v poljskem kraljestvu nasprotni, a ž njimi se ne namerava prepirati, ker sv. pismo ni dano za „boj in jezo“, ampak za „mir in ponižnost“. (Ivan Grozni se je rad sklicaval na sv. pismo in rad kazal svojo svetopisemsko učenost.) Poljakom obeta, da jim

¹⁾ Pierling 395. — Baronius-Theiner l. c.

bo ohranil vse svobodščine. Naj torej njega izvolijo za kralja, saj jih veže z njim in z njegovim ljudstvom soroden jezik in značaj; oboji imajo skupne sovražnike – Tatare in Turke.¹⁾

Tudi na Poljskem se je pojavila misel Ivana voliti za poljskega kralja in obe državi združiti v eno mogočno državo; Ivanovo bogastvo in njegova mogočnost je nekaterim najbrže imponirala. Nuncij Commendone je to misel takoj sporočil v Rim. Ker so v Moskvi tako odločno nastopali proti protestantom, zato je bil Commendone prepričan, da bi Ivan v slučaju izvolitve prestopil v katoliško Cerkev.²⁾

Vse te kombinacije in skrbi, kako bi Ivana kot poljskega kralja izpreobrnil v katoličana, je rešil poljski državni zbor, ki se je odločno izrekel proti Ivanovi kandidaturi in izvolil francoskega princa Henrika Anžuvince za poljskega kralja (leta 1573). Henrik se je sicer dal kronati za poljskega kralja, a imel je malo veselja do te krone, ker jo je dobil pod pretežkimi pogoji. Čez štiri mesece (leta 1574) se je naveličal poljske krone in skrivoma pobegnul nazaj na Francosko. Ker se ni vrnil ob določenem času, ga je Poljski državni zbor formalno odstavil (v majniku l. 1575.).

Takoj po Henrikovem begu s Poljskega, so se poljski sosede spet začeli potegovati za poljsko krono. Nemški cesar Maksimilijan II. si je posebno prizadeval, da bi pridobil poljsko krono za svojega sina nadvojvoda Ernesta. Tedanji papežev nuncij na Poljskem Vincencij Laureo je zastavil ves svoj vpliv za kandidaturo avstrijskega nadvojvoda.³⁾ Maksimilijan bi bil rad še moskovskega kneza pridobil za avstrijsko kandidaturo.

V jeseni leta 1575 je odšlo veliko cesarsko poslanstvo v Moskvo, da bi pridobilo velikega kneza za avstrijsko kandidaturo in mu ponudilo politično zvezo z Avstrijo. To sijajno poslanstvo je vodil naš rojak baron Ivan Kobencelj (Kobentzel, Kobentzl) iz Proseka, ki je bil gotovo najvplivnejši in najspretnejši v celem poslanstvu. Ivan Grozni se je gotovo čutil počaščenega, ko je videl, da najmočnejši evropski vladar išče njegovega prijateljstva. S predlogi cesarjevih poslancev je bil zadovoljen in je poskušal vplivati na poljske in litvanske plemiče, da bi nadvojvoda Ernesta izvolili za poljskega kralja, njega pa za litvanskega kneza. Med

¹⁾ Turgenev str. 229–32.

²⁾ Turgenev str. 224–25, 233–34

³⁾ Wierzbowski str. 68, 73, 121 i. dr.

tem je bil pa že erdeljski vojvoda Štefan Bathory izvoljen za poljskega kralja.

Avstrijski poslanci so moskovskemu knezu v najsvitlejših barvah slikali korist in velik pomen zveze z avstrijskim cesarjem, ker potem bo tudi v prijateljski zvezi z vsemi katoliškimi vladarji in s papežem: seveda se je o papežu govorilo samo kot o svetnem vladarju, ne pa kot poglavarju katoliške cerkve. Ivanu se je v zvezi z Avstrijo obetala res sijajna bodočnost; njegova moč in veljava bi v tej zvezi neprimerno zrastle. Na ta način bi lahko brez velikih žrtev pod svojim žezlom združil vse ruske pokrajine, ki so takrat deloma pripadale še litvanski kneževini in poljskemu kraljestvu. Tako bi se mu uresničila ona velikoruska (oziroma vseruska) državna ideja, o kateri je sanjal v svoji mladosti in katera ga je navdajala in vodila v najjasnejših trenutkih njegovega življenja. Zato je avstrijskim poslancem gotovo izkazoval kolikor mogoče veliko prijaznost, zraven jim je pa hotel imponirati s prav orientalskim sijajem in bogastvom.¹⁾

Izmed avstrijskih poslancev je brez dvoma Kobencelj igral najvažnejšo ulogo v Moskvi. S svojim pogumnim in prijaznim nastopom si je pridobil naklonjenost in spoštovanje velikega kneza; to mu je bilo toliko lažje, ker mu kot Jugoslovanu tudi ruski jezik ni delal posebnih težav ali ovir. Stara kranjska plemiška pripovedka pripoveduje, kako je znal imponirati moskovskemu knezu in kako ga je knez pred vsemi odlikoval. Ker je Kobencelj razumel ruski jezik, zato se mu je posrečilo odkriti zaroto proti moskovskemu prestolonasledniku; slišal je namreč, kako so se carjevi služabniki pogovarjali, da hočejo zastrupiti Ivanovega sina in mu pri pojedini v zlato čašo primešati strupa. Kobencelj je pa v odločilnem trenutku opozoril carja in carjeviča. Ivan mu je iz hvaležnosti podaril tisto zlato čašo. Na ta dogodek nas spominja čaša, ki se blesti v grbu baronov in grofov Kobenceljev.²⁾

Spomladi leta 1576 je Kobencelj ves navdušen hitel na Dunaj poročat o svojih uspehih. Na poti skozi Poljsko je nekemu rimskemu cerkvenemu dostojanstveniku (najbrže kardinalu Comendone) napisal znamenito poročilo, ki se je pod napačnim

¹⁾ Zakrzewski 72—74.

²⁾ Carniolia 1839, str. 249, 253—54. (Eine krainische Wappensage).

naslovom in datumom še ohranilo v zbirkah zgodovinskih spomenikov.¹⁾

V tem poročilu Kobencelj živo in navdušeno popisuje moskovske razmere in Ivanovo razmerje do katoliške cerkve. Pri sprejemu avstrijskih poslancev je po Kobenceljevem poročilu Ivan nastopal s tolikim sijajem, kakor ga ni videti na nobenem evropskem dvoru. Neizmerna, bajna bogastva so nakopičena v Moskvi. Vojaška sila moskovskega carja je ogromna; v petih dneh lahko mobilizira 500.000 mož — v oni dobi gotovo nekaj nečuvnega. Že ta opis moskovske vojaške sile kaže, kako slabo je bil Kobencelj poučen. Če bi bila moskovska vojaška sila res tako velika, bi bil Ivan že premagal Poljake in pokončal Tatare, ki so ga pred kratkim (1571) zapodili proti severu in mu požgali Moskvo razen Kremlja.

Ravno toliko pretiravanja in idealnega sanjarstva je v opisanju verskih in cerkvenih razmer. Po Kobenceljevem mnenju je veliki knez navdušen za zvezo s krščanskimi knezi in za vojsko proti Turkom. Za cerkveno zedinjenje bi bilo moskovske Ruse lahko pridobiti. Saj verujejo skoraj isto kakor Latinci, prejemajo iste zakramente in niso sovražni Latincem. Velika pobožnost ruskega ljudstva se razodeva v procesijah in vzornem čednostnem življenju menihov in nun. V svoji gorečnosti Kobencelj tudi navsetuje moža, ki bi lahko dosegel cerkveno zedinjenje v Moskvi; to bi bil P. Stanislav Warszewicki, rektor jezuitskega kolegija v Vilni.

Iz teh zapiskov se pač lahko spozna, da je bil Kobencelj pravi Jugoslovan; topla jugoslovanska kri se je pretakala po njegovih žilah in mu v živahni domišljiji z rožnatimi barvami slikala bajno državo slovanskega Vzhoda. Spretni diplomat Kobencelj²⁾ je bil torej obenem vreden predhodnik tistih Slovanov, ki so v mladostnem navdušenju sanjali o mogočni, ogromni in „sveti“ Rusiji.

Uspeh Kobenceljevega poslanstva se je pokazal v tem, da so leta 1576 moskovski poslanci prišli na državni zbor v Regensburg. Pod vplivom Kobenceljevega poročila je hotel kardinal Morone moskovskim poslancem izročiti prijazno papeževo pismo za Ivana Groznega; poslanci tega pisma niso hoteli sprejeti, ker jim tega ni naročil njih car, čigar predpisov so se suženjsko držali. Papež

¹⁾ Turgenev str. 355—64; cf. Zakrzewski 74; Pierling 406.

²⁾ Ta Kobencelj je bil komendantor nemškega viteškega reda; bival je v Gorici, Ljubljani in Dunajskem Novem mestu. Leta 1592 je bil deželni glavar v Ljubljani. (Valvasor IX, 66).

je zato sklenil poslati svojega posebnega poslanca v Moskvo. Nemški učenjak, doktor bogoslovja Rudolf Clenke, se je sam ponudil, da rad prevzame to častno pa težavno nalogo. Clenke je namreč okoli leta 1550 študiral bogoslovje na krakovski univerzi in od tam potoval tudi v Moskvo; ta drzni izlet mu je ostal tako neizbrisno v spominu, da ga je mikalo še enkrat potovati v rusko prestolnico. A preden je nastopil svoje potovanje, je umrl.¹⁾

Leta 1576 je umrl cesar Maksimilijan II. Njegov naslednik Rudolf II. ni bil vnet za drzne in deloma nevarne načrte za zvezo z Moskvo. Vse tesnejše zveze med avstrijskim in moskovskim dvorom so prenehale. Tudi v Rimu so popustili stare načrte.

Cela vrsta idealnih načrtov, poskusov cerkvenega zedinjenja in politične zveze z Moskvo se je končala brez vidnega dejanskega uspeha. Toda moralni in idealni uspeh teh poslanstev in poskusov, ni bil brez pomena. Treba je bilo le zbrati vse različne izkušnje zadnjih let in preudariti vzroke tolikih neuspehov in tolikokratnega razočaranja. Iz dotedanjih izkušenj se je dala napraviti podlaga za nadaljno uspešnejšo vzhodnocerkveno politiko. Na zapadu se je res našel mož, ki je bil sposoben za to nalogo.

Tam v Moskvi, okrvavljeni s krvjo nedolžnih Ivanovih žrtev in zakajeni po tolikih požarih, so se pa tudi lahko prepričali, kak velik ugled in vpliv ima papež na zapadu. Nad Moskvo so se že zopet zbirali temni oblaki; bližala se je katastrofa. Zakaj ob mejah moskovskega carstva je mogočni, vztrajni, v vojskah utrjeni in v bojnem poveljništvu izurjeni poljski kralj Štefan Bathory zbiral bojne čete in brusil bojno orožje. Z uspešnim naskokom je podrl prve obrambne vrste moskovskega carstva. Z zmagoslavno vojsko je korakal proti Moskvi, kjer je hotel z mečem v roki narekovati mirovne pogoje. Ivan Grozni je bil v največji stiski. V tej stiski se je spomnil, da daleč tam na zapadu vlada velikodušen in miroljuben cerkven knez, rimski papež. Poslanec zverinskega Ivana Groznega je potrkal na vatikanska vrata, se vrgel pred papežem na tla in ga milo prosil pomoči. Rim je dobil priliko, da pride v najbližjo, rekli bi lahko, najintimnejšo dotiko z Moskvo. Velikanska cerkvenopolitična zgodovinska drama se je zapletla do vrhunca. Rimski papež je imel odločiti o usodi slovanskega sveta.

¹⁾ Pierling 410–13.

Črtice iz poljske književnosti.

Spisal prof. Jan Magiera (Kraków).

IV. Doba velike trojice v poljski književnosti.

Ko je v znamenitem letu 1812 evropski „bog vojske, obdan z oblakom polkov, oborožen s tisoč topovi“ (Mick.) šel nad severnega kolosa, so potovale poljske legije, ki so služile pod Napoleonom, skozi litevsko mestoce Nowogródek. Mesto se je zgrnilo k pozdravu rojakov, a v množici se je nahajal tudi mali dečko, ki je s posebno radovednim očesom opazoval obraze in opravo poljske vojske. Zakaj ta vojska je stremila za prostostjo domovine in dajala nado, da jo reši izpod knute osvojitelja.

Ko so „malega korporala“ odpeljali na otok sv. Helene in so monarhi zopet napravljali „red“ v Evropi pri dunajskih zelenih mizah, tedaj je potoval iz Nowogródka v Vilno isti bistrooki mladenič, da bi se izobražal na vseučilišču, edinem na Litvi (ustanovil ga je l. 1579 kralj Štefan Bathory). Mladeniču je ime Mickiewicz.

Adam Mickiewicz (1798—1855) je prišel na vseučilišče ob času največjega razcveta vilenske šole, ko so bili tu najboljši profesorji in ko je mladež s čednostmi in življenjem dajala zgled celi Poljski. Vilenski študentje so imeli v letih 1815—1822 različna javna in tajna društva, a v njih so se učili medsebojne in domovinske ljubezni, oplemenjevali se s čednostmi, izobražali se z vedo. Njih rek je bil: domovina, veda, čednost. Pod tem praporom se je pripravljala mladež na življenje za družbo. V krogu „filomatov“ in „filaretov“ so prodirali tudi pesniški talenti, a med njimi je najmočnejše zasijal genij pesnika „Ode na mladino“ (Oda do mladošci), te silne himne domoljubja sredi vilenske mladeži.

Ob času, ko je študiral Mickiewicz v Vilni, se je vršil v književnem svetu poljskem boj med starimi in novimi nazori, med psevdoklasicizmom, ki je deval v okove domišljijo pesnika, in pa med romantiko, ki je oklicavala za poezijo popolno svobodo besede in čustva. Na stran mladih se je nagibal Kazimir Brod-

ziński, ki je v razpravi „O klasičnosti in romantičnosti“ kazal v ljudski pesmi na živi studenec za narodno Muzo in ki je sam po ljudskem načinu zložil seljanko „Wiesław“, kjer junaki niso kronani, ampak v rašo oblečeni, in so pesmi prav iz ust krakovskega ljudstva prepisane.

Mladi vilenski pesniki in tudi varšavski, ki so poznali nekoliko Schillerja, Herderja in Bürgerja, so se vrgli s silo na pisanje balad. Iz te „baladomanije“ je nastala prva Mickiewiczeva zbirka leta 1822 „Ballady i romance“. Nastopno leto so izšli „Dziady“ (II. in IV. del), vseskozi romantična pesnitev, polna fantazije, z junaki-duhovi. V oba umotvora je izlil pesnik ocean čustva, katero je gojil do mladenke, ki mu ni vračala srca za srce, temveč dala roko drugemu. Balade in Dziady so bili triumf nove struje, a njih pesnika so mladi nemudoma oklicali za velikega.

Leta 1823 je začela ruska vlada z zamrzo preganjati poljsko mladež, ker je videla v njenem početju oplemenjevanje poljskega življa; zato je sklenila rast domovinskega duha med mladino v kali zadušiti. Dijaška društva so bila razpuščena, odličnejši izmed mladine so prišli v ječo; v zapor so dejali tudi Mickiewicz, ki je bil že gimnazijski profesor v Kovnu. Pred sodiščem jih ni bilo mogoče kaznovati ne s Sibirijo ne s knuto, ker ni bilo najti niti krivde niti upora. Obsodili so jih torej na pregnanstvo iz poljskih pokrajin. Po polletnem preiskovavnem zaporu so presadili mlade domoljube v notranjo Rusijo. Z drugimi so odvedli tudi Mickiewicz, najprej v Peterburg, potem v Odeso, slednjič v Moskvo. Adam ni videl materinske zemlje — nikoli več!

Namestu nekdanje ljubezni do ljubice, se je užgala v pesnikovem srcu ljubezen do domovine, ki je ideal njegovim junakom in vodnica njegovemu lastnemu življenju. V pesnitvi „Grażyna (1823) je proslavil pesnik ženo-junakinjo, ki vodi litevske čete v boj proti križarskim silam. V Moskvi ostvarja povest iz litevsko-križarske zgodovine, katere junak Konrad Wallenrod seže celo po izdajstvu, da bi strl sovraga domovine.

¹⁾ „Dziady“ (dedi, predniki), to je starodavna litevska svečanost na grobovih ali v pokopaliških kapelicah, podobna našim vernim dušam. Ljudstvo je prinašalo na pokopališča jed in pijačo, a goslar je s čaranjem klical duhove prednikov, da bi se pogostili na gomilah. Na tako svečanost vodi naš poet zaljubljeno dvojico.

Konrad je Litvin. Kot dečka ga otmó križarji o priliki napada na Litvo. Izobraža se pod očmi samega velikega mojstra, ki je vzljubil vjetnika. Toda mladenič ima še drugega učitelja in ta je Halban, star vajdelot (svečenik nižje vrste) litevski na križarskem dvoru, ki uceplja s svojimi popevkami mlademu srcu ljubezen do rodne domovine in mržnjo do sovražnika. V neki bitki je nato Konrad sam zapustil redovne vrste, stopil na litevsko plat, prišel h knezu in ga učil tiste umetnosti vojskovanja, s katero se je bil seznanil pri križarjih. Mladeniču je dal knez svojo hčer za ženo, toda niči ob njeni strani ni našel Konrad sreče, zakaj „sreče ni bilo v domovini“, ki jo je napadal sovražnik. V glavo mu pride macchiavellski načrt. Zapusti domačo zemljo, v Španiji si pridobi slavo, kot križarski vitez doseže celó dostojanstvo velikega mojstra v križarskem redu. In sedaj je prišel trenutek maščevanja, vojsko vodi nalašč slabo, da bi red pogubil in Litvo osvobodil smrtnega sovražnika. Predno kapiteljsko sodišče izreče svojo sodbo nad njim, obsodi Konrad sam svoj čin in si vzame življenje.

Pesnik je tu izvedel idejo, da je človek iz ljubezni do domovine zmožen celo izdajstva, da pa izdajstvo nikdar ne vodi do srečnega cilja.

Poblisk samo trenutne veselosti, plod na Krimu prebitih dni, so bili „Krimski soneti“, kjer se je prvič lotil evropski pesnik opisovanja prirode v tej tako težki in kratki obliki. Mučenstvo vilenske mladeži se je osvežilo v pesnikovem spominu z letom 1831, ko je poljsko orožje zastoj poskušalo za svobodo krvave boje z Moskali; tedaj je ostvaril III. del „Dziadov“. Junak drame je Konrad, eden izmed vilenske mladeži. Spusti se celo v boj z Bogom, a njegovo orožje je ljubezen do ljudstva. Slavni monolog ali improvizacija Konrada je vrhunec domoljubnega čustva poljskega v romantični poeziji. Iz tega čustva so se rodile mnoge krajše pesmi pevca in temu čustvu zahvaljuje svoj postanek tudi največji umotvor poljske poezije „P a n T a d e u s z“, ki opeva narodno in domačo življenje na Litvi v letih 1811 in 1812.

Mickiewicz je vlival v srce svojih junakov tisto čustvo, ki je v njegovih prsih žarelo, oživiljal jih z idejami, ki jih je gojil v lastni duši. Domovini je posvetil svoje življenje. Iz tihe švajcarske Lozane, kjer je bil profesor, potuje v hrum in šum Pariza, ki mu zanj ni bilo veliko, da bi tu v francoskem kolegiju poučeval Evropo o stvari in zgodovini Poljske v slavnih predavanjih

slovanskih literatur¹⁾ Leta 1848 zapusti ženo in otroke in se napoti v Italijo, da bi sestavljal poljske legije proti Avstriji. On veruje, da Poljska samo začasno ječi v odvisnosti, da je ona Kristusova žrtev za krivde drugih narodov, a tudi ona bo kakor Kristus vstala od mrtvih, da vodi evropska ljudstva k vesoljni sreči (mesijanska ideja). Časteč to idejo, veruje v apostola-Towiańskiego, ki se je oznanjal za oznanovavca te dobe. Da bi vstajenje Poljske pospešil, hiti na Vzhod, kjer so se v času turško-ruske vojske zbirali poljski oddelki zoper Rusijo. In tu ga najde smrt. Utrujen od dela za idejo, je ubežal duh vidca nad stolpe carigrajskih minaretov. Pesnik je umrl v Carigradu l. 1855. Sedaj počiva prah duševnega mogotca poleg pepela poljskih kraljev v krakovskih katakombah na Vavelu.

Ideja pesnika-proroka je pognala korenine v narodu. V ne- navadno cenjenih izdajah se vsipljejo tisoči zvezkov Mickiewiczevih del med poljsko ljudstvo. Ljudskošolska društva, poljska šolska matica in ljudska univerza si izbirajo za patrona Mickiewicza. V imenu tega narodnega velikana se delajo skladi za narodne namene, pod njegovim imenom se snujejo poljske šole na mejah, izpostavljenih nemštvu. Danes ni Poljaka, ki bi ne poznal Mickiewicza.

Mickiewicz je nadkriljeval druge s krepkim in globokim čustvom, to je bilo vir njegovim pesnitvam in duša njegovim junakom. Toda mojster je bil v resnici mojster in umetnik je vedno imel v oblasti človeka. Mlajši od njega Julij Słowacki (1809–1849), drugi iz velike trojice, je prekosil celo Mickiewicza s svojo orjaško, čez mero divjo domišljijo, ki je znak njegovega talenta. Słowacki nima pokoja, ampak to je „duch wieczny rewolucjonista“ in „istny bajronista“. Njegovi umotvori so mnogoštevilni kakor zvezde na nebu in kakor kometi begajo z bliščem po prostorih poljskega duha. Narava mu je silno sprejemljiva in občutljiva, malone razdražljiva, kakor današnje pokoljenje; to je gotovo tudi vzrok, da „Mlada Poljska“ tako navdušeno slavi Julija.

Prevelika sprejemljivost je storila, da je bil Słowacki, četudi zelo originalen, vendar premalo samostojen, temveč se je udajal neprenehoma raznim mojstrom, ki jih je dostikrat nevedoma častil. Tekmuje z Mickiewiczem – zakaj Julij je hrepenel doseči najvišjo

¹⁾ O njih pomenu za hrvaško književnost glej Branka Drechslerja „Peter Preradović“.

slavo vsaj na poljskem Parnasu — in ko junak Adama (Konrad v III. delu *Dziadov*) trpi za milijone, hoče njegov „Kordyan“ za domovino delovati; vendar je usoda Kordyana ponovljena zgodovina Konrada. Byron navdaja svoje junake s sovraštvom do sveta in ljudi, Słowacki, neutolažljiv zavoljo neuspeha lastnega življenja in potrta zavoljo težke nesreče domovine po letu 1831, ustvarja istotako junake, ki so mrki in trpki za svojo okolico. Vplivu Danteja na Słowackega zahvaljuje poljska književnost lepi umotvor, pisani v svetopisemski prozi p. n. „Anhelli.“

„Anhelli“ je slika trpljenja celega poljskega naroda, trpljenja, katero prizadevajo Poljski drugi in njeni lastni otroci. Anhelli je eden izmed poljskih pregnancev v Sibiriji, premenjen v Šamana, skrivnostno bitje popolnosti in čednosti, ki trpi zaradi usode sobratov, da jih s svojim trpljenjem dovede k vstajenju v svobodi. Vodilna ideja umotvora je ta, da se narod ne reši sam, ampak rešijo ga ljudje, ki jih Bog določi za rešnike, „začasni izgnanci neba v okovih telesa.“ Ta umotvor je kristal v mesijanski poeziji poljski in njegov stvarnik tu najmanj podlega tujim vplivom. Najoriginalnejši pa je nemara Słowacki v nedokončanem pesmotvoru „Krol-Duch“.

Vera v selitev duš, ena izmed dogem nauka Towiańskiego, čegar častivec je bil Julij celo življenje, je podlaga tvorbi. Junaki, ki vodijo kak narod po stopnjah zgodovine do vedno višje popolnosti, so pojavi enega in istega duha, ki se v raznih osebah poraja in preraja. Vsak narod ima svojega kralja-duha, ki ne drži vedno žezla v roki. Imel ga je tudi poljski narod. Ta poljski kralj-duh je bil včasih blag in pokojen, včasih divji in okruten.

Słowacki uživa slavo, da je doslej najsilnejši tragik poljski. Njegove tragedije in drame se gode najčešče na odru poljske zgodovine in se naslanjajo neredko na prizore in junake Šekspira. Nekateri hočejo predstaviti megleno davnino Poljske, tudi iz pravlji malo znano (n. pr. „Balladyna“, „Lilla Weneda“), najmanj je takih, ki se opirajo na znane in davnejše čase („Mazepa“), največkrat se vrši dejanje dram v XVIII. veku, a fantastični Kordyan deluje ob času listopadove ustaje (1831). Drama Julija je redko realna, ali ima preveliko primes fantastičnega sveta, ali pa je zopet pretkana z mišičnimi doktrinami.

Nahajajo pa se v delih Słowackega tudi taki umotvori, ki jih ume in čuti vsako ljudsko srce, ne samo poljsko. Tu sem bi štel

pesem ljubezni p. n. W Szwajcaryi“, dramo „Marya Stuart“ in klasični spominek očetovske bolesti „Ojciec zadumionych“ (oče kužnih), ki stoji v istem redu s podobami Ugolina in Niobe ali Laokoonta.

Živelj poeziji Słowackega je do mišljiva. Ona je v njem tako mogočna, da je obvladala samega mojstra, da ni ona njega poslušala, temveč jej je bil on pokoren. Poezija Julija ima v sebi nebo lepote, ocean čara, toliko biserov kot kapelj rose na loki v letnem jutru, blišča tako ognjišče kot v solncu, samo misli in čustva malo. Mickiewicz je zato imenoval njegova dela „veličansko svetišče brez Boga“ ali brez globokega in istinitega čustva. Julij, edinec, iz lastne volje emigrant in klatež po tujini, hrepeni z mlada po slavi, sanja o njej od otroških let, ko se je dal naslikati s perutni angela. A vendar te slave ni mogel doseči za življenje. Vsaka pohvala vrstnikov je bila ali hladna ali prepričala. Iskal je ljubezni — ni je našel tam, kjer jo je iskal. Celó prijateljev ni imel veliko. Niso ga dosti razumeli vrstniki, premalo ga je cenilo najbližje pokolenje, šele najmlajši se spominjajo pravic, ki jih ima talent avtorja „Kralja - Duha.“ Słowacki čaka še danes na za-služeni ugled.

Najmlajši izmed velike trojice, Z i g m u n d K r a s i ń s k i (1812—1859), je učakal najbolj rano popolno, kritično in krasno izdajo svojih spisov (l. 1904), dočim kritična izdaja del Adama še ni dokončana, a Julija niti še ni začeta. Zigmund ima priimek poeta - m i s e l c a, refleksivnega pesnika. In res je v njegovi poeziji dokaj filozofije.

Začel je književno delovanje s pretirano romantičnimi povestmi po vzorih Walter-Scotta. Toda krvavo leto 1831 je naglo odneslo njegovo misel v krajino domoljubnega čustva. Žaloval je nad odpadniki, čutil narodno škodo, ko so se Poljke možile z ruskimi uradniki, sovražnimi vsemu, kar je poljsko. Pečal se je tudi on kakor Mickiewicz z vprašanjem, kako bi mogel narod zopet dobiti politično svobodo. Prišel je do zaključka, da ne vodi do svobode ne sovraštvo ne osveta, ampak da more le ljubezen v zvezi s čednostjo vrniti narodu svobodo. To idejo je proizvedel v silni drami „Irydyon“, ki je v nji za junaka potomec Grkov. Irydyon išče osveto za domovino nad Rimom, išče jo v časih Aleksandra Severa in Heliogabala. Pomaga mu Masynissa, vtelešenje zgodovinsko-političnega satana, ki mu za ceno duše obeta ponižati Rim. Oslabil je v resnici Romo, toda krščansko: a Irydyon je

želel ponižati pogansko, imperatorsko Romo. Zato tudi najde milost pred Gospodom in za pokoro mu je samo oditi „v zemljo gomil in križev“ (Poljsko), kjer naj „z delom vekov“ pribori domovini vstajenje.

Večkrat so se čudili, da je Krasiński, odičen z grofovskim naslovom, vzel za snov drame „Nieboska komedya“ družabni boj med demokracijo in aristokracijo in da je celo dal navidezno zmago nasprotnemu taboru in ne tistemu, h kateremu se je sam po rodu prišteval, navidezno zmago, zakaj četudi branitelj privilegijev pogine v boju z demokratično množico, vendar voditelj zmagovite stranke pripogne koleno pred križem, ki se je pokazal nad mestom boja. Ampak treba razumeti, da je pesnik tukaj hotel objaviti svojo sodbo o družabnih bojih, da se namreč v njih ljudje med seboj uničujejo, a zmagati mora vedno ljubezen do Boga in ljudi in šele ona po zmešnjavi uvaja red v družbe.

To ljubezen proglašča pesnik tudi v liričnih in domoljubnih spevih, ki jih je imenoval „Psalmi“, in prvi je pri njem psalm ljubezni, potem šele vere in upanja. Najlepši je „Psalm dobre volje“, kjer kliče rojakom, naj ne pričakujejo rešitve zunaj sebe, ampak naj začno delati nad seboj in naj prosijo Boga za dobro voljo, ki je podlaga njih rešitve.

V zgodovini mesijanske misli ima Krasiński pomen najsilnejšega apostola te misli in obenem njenega zadnjega mogočnega pevca. V „Nedokončani pesmi“ je predočil „peklo in vice sedanjih dni,“ ko narod „v Kristusovi muki razpet,“ trpeč pred vohuni, gildo, knuto itd., dela pokoro ali „poskušnjo groba,“ da v tretji dobi t. j. sv. Duha vstane od mrtvih in človeštvo privede k sreči. Ta narod-spokornik je Poljska. Krasiński se je navzel filozofije Cieszkowskega, ki oznanja tri dobe v razvoju človeštva. Veruje, da je v prvi dobi (starodavnost) Kristusov nauk prinesel plemenit ideal, v drugi so se človeški posamezniki „pokristjanili,“ a sedaj prihaja tretja doba, ko postane tudi politika krščanska. Ideja te vsenarodne ljubezni je trpela nasilstvo v Poljski, zato bo tudi Poljska poklicana, da objavi Kristusovo idejo narodom. To idejo je proizvedel v najsilnejši mesijanski pesnitvi „Przedświt“ (Zor). Kakor je Preradović priznal slovanstvu vodstvo v prihodnji razvojni dobi človeštva, tako je Krasiński iz naročja slovanstva izbral Poljsko, da izvrši to tako častno nalogo.¹⁾

¹⁾ M. Zdziechowski v razpravi „Mesyaniści i słowianofile“ na široko razvija in pojasnjuje misli Krasińskega in Preradovića.

Poljski mesijanizem je podsekal in podrł Zigmundov vrstnik, glasovit pridigar Hieronim Kajsiewicz, steber poljskega samostana resurrekcionistov (ust. 1842), ki je v gromkih besedah dokazoval, da usoda Poljske ni nikaka nedolžna žrtev, podobna Kristusovi, ampak da je nesreča Poljske plod njene lastne krivde.

Adam, Julij, Zigmund tvorijo veliko trojico, predstavljajočo tri glavne pesniške sile: čustvo, domišljijo, refleksijo. Prvi je ustvaril iz teh življev harmonijo, zato ga priznavajo za največjega. Ostala dva sta jih imela premalo v oblasti, zato sta ostala za Adamom.

Mickiewicz je bil tvoren duh tudi v tem zmyslu, da je s svojimi umotvori budil slabejše ali sprejemljivejše duhove k poletu za seboj. Njegovi „Dziady“ (III.) so rodili v domišljiji Słowackega „Kordyana“, a v duši Goszczyńskiego zasejali seme „Zgodb Vaclava“. Pesmotvora obeh nista slaba, oba pesnika sta znamenita, a vendar sta ideja in pojem junaka pri obeh ista kakor pri Mickiewiczu: posvetitev za domovino. Toda z nekim drugim delom je započel Adam novo smer v poljski književnosti. „Pan Tadeusz“ je na stežaj odprl staropoljsko življenje, ono minulo življenje, ali minulo še za ne preveč davnega pamtiveka. Graditelj poljskega eposa je začel slikati nekdanje ljudi in čase iz poslednjih prostih let in prvih časov odvisnosti. Ne pomišljal bi se k tem slikam preteklosti prištetih drame Słowackega, kakor so „Horsztyński“, „Ksiądz Marek“, „Złota Czaszka“ in „Sen srebrny Salomei“ — vse to se vrši konec XIII. veka. „Pan Tadeusz“ je napotil Rzewuskega, da je orisal poglavitne poteze plemiškega življenja ob času zadnjega kralja in da je spisal tako izvrstno povest običajev, kakor je „Listopad“, slikajoč dobo Stanisława Avgusta. Za zgledom Rzewuskega in po sledu Mickiewicza je hodil Ignacij Chodźko, ki je slikal poljsko življenje na Litvi tako v „Litevskih slikah“, kakor tudi v „Spominih miloščinarja“. Ni bil daleč proč tudi Czajkowski, ki je snoval povesti na tleh Napoleonskih časov. V rimah sta posnemala Mickiewicza dva pesnika Pol in Syrokomla (Kondratowicz), prvi potomec nenške krvi, drugi krajan Adama, Litvin iz krvi in kosti. Vincencij Pol se je proslavil po letu 1831 z domoljubnimi bojnimi pesmimi („Pieśni Janusza“), potem piše pripovedi (Gawędy), kako se je nekdanja žlahta (pleinstvo) izobrazala, kako zborovala in kako je viteško služila na mejah. Njegove pripovedi so dolge pesmi. Skromnejše v obsegu so pripovedi W. Syrokomle, ki se je poskušal celo v dramah, a

je največjo uslugo izkazal rojakom s prevodom poljskih klasikov iz XVI. veka, ki so pisali po latinsko.

„Ukrajinski“ pesniki: Rusija je vedno naglašala in naglaša, da Litva ni bila in ni poljska zemlja, zato je v tej provinciji glede na poljski živelj vedno izvajala in izvaja izjemne zakone, ostrejšje paragrafe nego v Poljskem kraljestvu. Vendar se zdi, kakor bi hotela sama Previdnost proti temu pričati, zakaj prav iz pristne Litve so izšli najimenitnejši junaki poljski: Chodkiewicz, Rejtan, Kościuszko, Niemcewicz, Mickiewicz... Rusija je tudi skozi dolge veke strmelala za polastitvijo poljske Ukrajine, trdeč, da je tu ruska zemlja, in da spada k „sveti Rusiji“. Bila je pač in je še ruska zemlja ampak ne veliko-, temveč maloruska. A vseeno carska vlada do današnjega dne ni priznala naroda in jezika maloruskega in tlači v tej zemlji enako Poljaka kakor Malorusa. In prav tukaj v tej Ukrajini, ob času ogromnega pritiska na oba bratovska življa, ki sta skozi veke med seboj najmočnejše zvezana, nastopajo hkrati narodni pevci i maloruski (Ševčenko, Kotljarevskij, Vadiura) i poljski (Zaleski, Goszczyński, Grabowski).

Tužno Ukrajino je naslikal že Anton Malczewski, osebni znanec Byronov in prvi byronist na Poljskem. V pesnitvi „Marya“ je postavil prvič na ukrajinsko pozorišče poljskega viteza-plemiča, plemkinjo in viteza, stanovitnega po meču in srcu, in hkratu prvega kozaka na kot sokol čilem vrancu. Njegovi junaki, Miecznik in Wacław, branijo Ukrajino pred Tatari. Podobnih junakov je iskal po poljskih zgodbah tudi Bogdan Zaleski, toda pri njem niso ti vitezi plemiči, ampak kozaški hetmani, ki se v boju zoper sovraga skupne matere Poljske niso ustrašili ne Tataru ne Turku. Zaleskega „Dum e“ in „Dum k e“ so najkласičnejša balada poljska, njen najpopolnejši pojav in najpristnejši cvet. Zaleski je v „Dumah“ apostol rusinsko-poljske sloge in ljubezni. Njih vir je ukrajinska ljudska pesem, a pesnik je dajal samo umetniško obleko tej prosti duši.

Postava Zaleskega je neizmerno prikupljiva v poljski književnosti, prikupljiva ne samo Poljaku, temveč sploh vsakemu Slovanu. On tolmači narodne pesmi srbsko-hrvaške in češke; najsilnejši zvenki njegovih strun so: Bog, svet, slovanstvo, Poljska, Ukrajina; on hiti iz Francije na slovanski shod v Pragi (1848), on slednjič vodi 1886. slovanske romarje k papeškemu tronu ob jubileju slovanskih apostolov.

Zaleski je bil tih, pokojen pristen Slovan. Popolnoma nasprotna je bila narava njegovega sošolca Severina Goszyńskiego. Tudi on je doma na Ukrajini, in po njenih zgodbah si išče junakov, a išče jih v nasprotnem taboru kakor Bogdan, v taboru kazakov-hajdukov, sovražnih poljski in idočih nad Lahe z zarotnimi noži („Zamek Kaniowski“). Taki junaki so ugajali revolucionarskemu duhu radikalnega demokrata in zarotnika, duhu človeka, ki je bil med prvimi, ki so v noči 29. listopada 1831 napadli varšavski Belveder, dali upornikom orožje in pognali velikega kneza iz Varšave.

Poslednji iz prijateljske trojice Mihael Grabowski je ostal zvest Ukrajini samo v povestih in spočetka svojega delovanja, potem se je baval s kritiko.

Poljska poezija od delitve kraljestva naprej ima nad pol veka povečjem domoljubni značaj. Vendar je tudi v tem času prelepo vzcvetela tista literarna vrsta, ki daje pesniku najmanj prilike, da bi izlival domoljubno čustvo iz srca. Poljska komedija je na vrhuncu razvitka, in doslej največji pisatelj komedij v lehiški književnosti je Aleksander Fredro, ki ima ime poljskega Moliere. Francoskega dramatika, to je istina, si je jemal za vzor, ohranil je komedijo tipov in se držal francoskih pravil, toda ustvaril je tudi nekaj individualnih značajev, oskrbel jih s potezami poljske narave, tako da junaki žive na odru še vedno sveže življenje, in jih sedanje pokolenje popolnoma umeva. Fredro je zapustil 37 komedij, med njimi je nekaj znamenitih („Zemsta“, „Geldhab“, „Pan Benet“), za najboljše delo pa veljajo „Śluby panieńskie“, (Dekliška obljuba), obljuba dveh deklet, „da bosta sovražili moški rod in nikdar ne bili ženi,“ toda „magnetizem srca“ ne eni ne drugi ne dovoli ostati pri tej obljubi. Fredro ima sila humorja, njegove komedije so zelo vprizorne, dialog živahen, a Fredrovi junaki, če smo jih enkrat videli na odru, ne zginajo iz spomina. Po Fredru se jih je mnogo poskušalo v komediji: njegov sin, Korzeniowski, Zalewski, veliko pohvalo je dosegel Bałucki („Grube ryby“, „Klub kawalerów“), vendar zastavo prvenstva drži doslej Napoleonski vojak Fredro.

S trenutkom, ko je izgubil veliko politično polje za svoj razvitek, se je vrgel poljski duh z vso silo na znanstveno polje, in za čas velike trojice je značivno, da se je lotil filozofije. Poprej ni bilo kdove koliko poljskih filozofov. Sedaj so, in sicer

v precejšnjem številu, a prihajajo največ iz berlinske Heglove šole. Jožef Gołuchowski osnuje lasten sestav, Trentowski kuje filozofično terminologijo poljsko, drugi predelujejo sestav Hegla. Libelt priznava kot katolik zoper načela svojega mojstra osebnega Boga in neumrjočega duha. Razum, volja in domišljija, to so tri glavne dušne zmožnosti po Libeltu. Kremer, ki soglašja z Libeltom v svetovnem naziranju, ima zopet to zaslugo, da piše v prelepem jeziku in s tem budi zanimanje za filozofijo v širšem občinstvu. A najsilnejši duh v poljski filozofiji je Avgust Cieszkowski. Njegova historiozofija je vplivala na poezijo Krasinskega, a obsega po delih zgodovine tri dobe: pogansko – njen izraz je bit; krščansko – v tej se vrše zavedna dejanja ali izvršena po misli; v tretji bo volja duha tvorna v dejanjih, ki bodo spojitev misli in biti. Vsebino človeške zgodovine, pretekle in prihodnje, vidi v besedah Gospodove molitve in zato ima njegovo največje delo naslov „Oče naš.“ V oni prihodnji dobi, kakor so jo pojmovali tudi mesijanisti, priznava vodstvo – podobno kakor Preradovič – slovanstvu. Lahko bi veljal torej Cieszkowski za občeslovanskega filozofa.

Ne praznujejo pesniki in filozofi. Vsi delajo, kakor kdo more. Eni zbirajo spominke davnine in historične vire ter jih izdajajo, drugi raziskujejo stare rokopise in jih razglašajo, a tip poljskega učenjaka iz teh časov je Joahim Lelewel, Mickiewiczev prof. v Vilni, znamenit historik in geograf med svojci, v naučnem svetu evropskem kot numizmatik eden izmed najbistroumnejših duhov. Delaven v politiki (l. 1831) in znanosti je napisal zelo veliko del; celo življenje je posvetil vedi, vsak novec je porabil za znanost in sredi sten polnih knjig je umrl na bruseljskem podstrešju v sobici, iz katere se ni oddaljil celih dvajset let. Lelewel je dal posnemanja vreden zgled, in sicer zgled, ki je vlekel, tako da nekaj desetletij za njim v poljski znanosti prevladujejo historična raziskavanja nad drugimi. Z Lelewelom se je začela dolga vrsta glasovitih imen poljskih historikov (Szajnocha, Kalinka, Szujski...).

V polovici XIX. veka se krepí poljska književnost z izvrstnimi prevodi največjih umotvorov iz tujih slovstev. Iz te dobe imajo Poljaki največ in najboljših prestav. Prevodi Byrona, Danteja, Šekspira so iz te dobe in so najboljši. Poljski čitatelj je poleg mnogih klasikov dobil šele sedaj Homerjevo poezijo v poljski obleki, ki je zares pesniška. Znavci trdijo, da je „Stanovitni princ“

v prevodu Słowackega lepši nego pri Calderonu. Sedaj se porajajo časopisi in leposlovno-znanstveni listi, ki igrajo v narodnem življenju prvo ulogo, saj je mogel duh naroda samo s peresom govoriti, ko so morala usta in roke molčati povsodi, enako pod ruskim jarmom kakor pod pruskim prangerjem. Ali ta duh v vezeh stroge cenzure ni mogel povedati, kar ga je bolelo, in vstal je še enkrat k dejanju, poljska desnica se je še enkrat vzdignila proti carstvu, a poljska pesem je še enkrat udarila v zanosne domoljubne strune leta 1863.

Kaj označuje dobo velike trojice? Pesniki žive v emigraciji in tu v pregnanstvu (ponajveč na Francoskem) cvete poljska književnost. V domovini so samo slabši talenti in učenjaki, katere manj stiska nasilje. Čustvo — ljubezen do domovine, junaki — mučenci za narodno stvar, prevladujoča ideja — ideja mesijanska, da je Poljska kakor Kristus začasno šla v grob, da bi rešila druge narode in sama vstala v slavi. Ime tej poeziji, romantika, ima drugo vsebino, nego drugod, tu je romantika silno spojena z domoljubjem, ki izvira iz občutka narodnega trpljenja. Tako ima poezija kakor tudi proza močno zvezo s celim poljskim Parnasom, a dotika poljske književnosti z drugimi slovanskimi je v tej dobi najkrepkejša, krepkejša nego prej, krepkejša nego potem. V književnosti zmaguje poezija nad prozo in se ponaša z najsijajnejšimi imeni. Sedaj je poljska poezija na poldan, stoji v zenitu, nato se nje višine znižajo, a zviša se sfera proze. Sedaj kraljuje Mickiewicz, potem bo gospodoval Sienkiewicz.

Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina.

(Prispevki za slov. slovstveno zgodovino I. 1680—1830).

Priobčuje Frančišek Rebó (Dunaj).

Kdo ga pozna do danes našega Matija Nagliča, in vendar ga bo morala odslej omenjati vsaka večja slovenska slovstvena zgodovina poleg Matija Čopa, Pavla Jož. Šafarika in o. Marka Pohlina! Sicer je napisal rajni prof. Matija Valjavec ob neki priliki Matiju Nagliču v spomin nekaj vrstic v „Kresu“ (1885 str. 244), in v „Dom in Svetu“ (1897, str. 218) sem omenil mimogredé tudi „starega Kosmata“, ko sem na poziv rajn. dr. Franč. Lampeta zasadil nekaj spominščic na sveži grob prof. Matiju Valjavcu, toda nihče ni takrat mislil, da ima Matija Naglič kakih zaslug za slovensko slovstveno zgodovino!

Prof. Valjavec piše v „Kresu“ o Matiju Nagliču takole: „Moj sosed na Beli v preddvorski fari na Kranjskem bil je čuden mož. Nakupil si je polno slovenskih knjig in mnoge je kar sam prepisal. Bil je strašno pobožen. Po večerji je sosede pri sebi zbiral in jim bral kaj svetega ali pa jim kar pridigoval, in kedar je šla soseska kam na božjo pot, on jo je vselej vodil. Pri hiši se je reklo „pri Kosmátu“, pisal se je pa za Nagliča. Davno je že mrtev, vzela je njega in sina suha bolezen. Ko sem v prve latinske šole v Ljubljani hodil, znal mi je skoro vsakikrat, ko sem na počitnice prišel, reči: E Matija, Matija, Bog vé, če že ne sedi v eni klopi s teboj Antikrist! — Bil je sicer dosti skop mož in mu ni šel rad krajcer izpod palca, ali za knjige je pa rad dajal, in ko sem bil leta 1848 na počitnicah, prinese mi pridige Janeza Kriškega, naj mu poslovenim, kar je v njih latinskega, in plačal mi je prevod tako dobro, da sem se kar začudil!“ —

Toliko je napisal o Nagliču prof. Valjavec. Naglič je tudi še danes znan med ožjimi svojimi rojaki pod imenom „stari Kosmát“. Iz ust starih mož sem slišal isto, kar nam pripoveduje prof. Valjavec, in še marsikaj drugega o „starem Kosmatu“. — Na

podlagi ustnih izročil in nekaterih drugih virov naj sledi tu naprej kratek Nagličev življenjepis!

Matija Naglič je bil rojen 20. februarja 1799 — dve leti po Čopovem rojstvu in dve leti pred Pohlinovo smrtjo — na Zgornji Beli št. 1 pri Preddvoru na Gorenjskem. Istega leta (1799) je izdal Pohlin na Dunaju svojo zadnjo knjižico, kar bom dokazal pozneje. — Oče našega Matija je bil tudi Matija, mati pa Marija, rojena Bizjak. Oče je znal brati in pisati, zato je poskrbel, da se je tudi sin dobro naučil brati in pisati. Preddvorom je bila ustanovljena ljudska šola za vlade Marije Terezije in Jožefa II. in ni nikdar prenehala, kakor se je to zgodilo v nekaterih drugih krajih.¹⁾ Prvi učitelj je bil J e r n e j P o t o č n i k, vrl krščanski mož, ki je vzgojil ves starejši ukaželjni rod v preddvorski župniji do 3. desetletja 19. stoletja. Njegovo ime beremo jako pogosto v krstni knjigi preddvorske župnije; bil je namreč vsako leto večkrat krstni boter in se je podpisal včasih ko „ces. kr. učitelj“, drugače pa „učitelj“ (seveda nemški). Najmarljivejši učenec Potočnikov je bil pač Matija Naglič. Naučil se je zares lepe pisave in se je navdušil tako za slovenske knjige, da jih je začel zbirati in si je s časom nabavil znamenito knjižnico. V njegovi rokopisni ostalini je omenjenih nad 50 knjig, ki so izšle od l. 1680 — 1830. Brez dvoma pa je imel še več drugih knjig, katerih ni zaznamoval v svojih rokopisih. Gotovo je, da je imel celo Sveto pismo Japljevo in Veritijevo „Življenje svetnikov“, kar mi je pravil Janez Bukovnik na Srednji Beli, a Naglič sam nam v rokopisih tega ne omenja. Nekaj zvezkov Svetega pisma in Življenja svetnikov iz Nagličeve knjižnice sem še sam videl ko mlad študent pri Kračmanu na Sr. Beli, na rojstnem domu Matija Valjavca (Kračmanovega). Kje so sedaj one knjige, mi ne vé povedati sedanji posestnik Kračmanovega doma, Matija Rozman. Stari ljudje pripovedujejo, da je imel „stari Kosmat“ toliko knjig, da bi jih človek ne mogel z enim konjem peljati. To je gotovo nekoliko pretirano, vendar lahko trdimo, da si je Naglič pridobil skoraj vse nabožne knjige, ki so izšle v letih 1680—1830, najbrže pa si je kupil še marsikako knjigo, ki je izšla po l. 1830, dasi tega ni omenil v svojih rokopisih.

¹⁾ Primer. L. S. M. (Letopis Slov. Mat.) 1894 in 1895: „Ustanovitev narodne šole na Slovenskem (Apih) in L. S. M. 1897: „Francoska ljudska šola na Kranjskem“ (Vrhovec).

Naglič pa ni samo nabiral slovenskih knjig, ampak jih je tudi marljivo prebiral in si sestavil od vsake knjige vsebino (kazalo), da je mogel hitro najti „resnico“, katere je potreboval pri svojih govorih na večernih sestankih. Naglič pravi namreč sam v neki opazki: „To imam zato spisano, da vem resnico poiskati.“ Posebno rad je bral Naglič svojim sosedom, ki so se ob zimskih večerih in nedeljah popoldne zbirali pri njem, Japljevo Sveto pismo, Veritijevo Življenje svetnikov in „bukve o Antikristu“. Dobro se še spominjam iz mladosti, kako so se ljudje pogovarjali, kaj jim je bral „stari Kosmat“ o Antikristu. Zato nam je razumljivo, zakaj je Naglič rekel tolikokrat Kračmanovemu študentu: „E Matija, Matija, Bog vé, če že ne sedi v eni klopi s teboj Antikrist!“ — Podobnega moža našemu Matiju Nagliču nahajamo v začetku 19. stoletja tudi na severu med Slovaki; bil je to oče slovečega slovaškega pesnika Jana Kollárja, ki je bil tudi duhovnik v domači hiši in je pri njem zbranim ljudem glasno bral Sveto pismo (Dr. M. Murko: Jan Kollár. L. S. M. 1894).

Matija Naglič je umrl 22. junija 1854. na sušici, in sicer, kakor beremo v mrliški knjigi Preddvorom, star 55 let, 4 mesece in 2 dni. Dasi ni dosegel posebne visoke starosti, je med ljudstvom vendar znan le pod imenom „stari Kosmat“ ker je zaradi bolehnosti kmalu prepustil gospodarstvo svojemu sinu in potem živel pri njem ko „stari“.

Gotovo bo sedaj vsakdo vprašal, kaj se je zgodilo z dragoceno knjižnico Matija Nagliča po njegovi smrti! Nato nam odgovarjajo stari možje: Mladi Kosmat se ni dosti brigal za knjige in je ljudem rekel, naj vzamejo, kar jim je všeč. In prihajali so sosedje in so kmalu raznesli knjige na vse vetrove. Cel kup listkov z različnimi Nagličevimi zapiski je dal sin pometati na dvorišče, da jih je potem veter raznašal na vse strani. — In tako ni ostalo od lepe Nagličeve knjižnice pri hiši skoraj ničesar. Sosedje pa so večinoma knjige raztrgali in pokurili. — Pač lahko rečemo s Cervantesom: „Zgorele so tudi knjige, ki bi bile vredne, da bi se bile shranile v večnih arhivih!“ — Več knjig je prišlo h Kračmanu, kjer so se dalje časa ohranile, kakor sem že zgoraj omenil, vendar danes tudi pri Kračmanu ni nobenega sledu o knjigah Matija Nagliča.

Pri Kračmanu se je hranil med Nagličevimi knjigami tudi debel zvezek Nagličevih rokopisov, katerega k sreči ni zadela nemila usoda, zakaj nahaja se sedaj v mojih rokah dobro in varno shranjen!

Leta 1903 je došel od „ces. kr. centralne komisije za umetniške in zgodovinske spomenike na Dunaju“ na vse župne urade na Kranjskem v Škofijskem listu oklic, naj se priporoči ljudem, da naznani vsakdo, kdor bi imel v posesti kake zanimive stare listine, to župnemu uradu, da se tako ohranijo in obvarujejo pogina! Oznanil sem to svojim rojakom v Preddvoru in jim razložil veliko važnost starih listin in zapiskov. Kmalu nato sem šel mimo Kračmanovega doma, in posestnik Matija Rozman me je poklical v hišo ter mi pokazal debelo, vezano knjigo z rokopisi „starega Kosmata“. No, sem si mislil, en uspeh že ima oklic ces. kr. centr. komisije! In danes lahko rečem, če oni oklic ni imel nobenega drugega uspeha, — vsaj meni ni znano, koliko je vplival oni oklic v drugih župnijah na ljudstvo —, če ni imel drugega uspeha, kakor da je prišla na dan Nagličeva ostalina in se ni za vedno izgubila, smo lahko hvaležni ces. kr. centr. komisiji za tako primerni in morda marsikje premalo uvaževani oklic!

Trdo vezani rokopisni zvezek, ki mi ga je izročil posestnik Matija Rozman, obsega 540 strani v 4°, in je v njem navedena vsebina 45 knjig. V naslednji razpravi bom zaznamoval ta zvezek vedno s črko H, in sicer z ozirom nato, ker imenuje Naglič zapopadek vsebine (index h a l i š t e r.¹) Leto pozneje (1904) mi je izročil posestnik Matija Rozman zopet več Nagličevih rokopisov, ki jih je hranil iz Nagličeve zapuščine neki Rozmanov prijatelj, in sicer 3 mehko vezane zvezke in 1 trdo vezan zvezek z različno vsebino (prepisi!) — zaznamoval jih bom s črkami R 1, R 2, R 3, R 4 (R 4 je trdo vezan), nadalje 1 vezan in 1 broširan rokopisni molitvenik, prvega bom zaznamoval z M, drugi ni nikake važnosti in ga ni pisal Naglič sam, slednjič še 1 v usnje vezano knjižico s 3 legendami, zato bom ta zvezek označeval z L (legendarium).

¹) Besedo „hališter“ (halifhter) je pač Naglič sam skoval iz besede „register“, vsaj meni od drugod ni znana. Po metatezi je nastal iz „regišter“ „gerišter“, prvi r se je dišimiliriral v l: „gelišter“, zaradi lažje izgovarjave je prešel e v a: g a l i š t e r, kakor je na enem mestu v resnici zapisano, iz gališter pa je postal hališter. Prim. madj. lajstrom (izg. lajštrom) = zapisek (Liste).

Iz teh rokopisov bomo razvideli, da je imel Naglič nekaj knjig in izdaj v rokah, ki so ostale vsem našim dosedanjim bibliografom neznane. Legende v L pa menda sploh niso bile nikdar natisnjene, ampak so se le rokopisno širile!

Najstarejšo slovensko bibliografijo do leta 1796 je napisal o. Marko Pohlin pod naslovom „Bibliotheca Carnioliae“. Tiskana je bila prvič 2 leti po Pohlinovi smrti l. 1803 na Dunaju, drugič pa v Ljubljani l. 1862.¹⁾ Pohlinovo delo je le nepopoln poizkus, česar se je Pohlin sam zavedal, zakaj v predgovoru piše: „Tentet post me alius hoc ipsum serius, sed perfectius efficere. Deus ejus labores secundet. Mihi sufficiat, Scriptorum Carnioliae, quos colligere potis eram, enumerare primum.“ –

Mož, ki je izvršil to delo zares temeljito ko strokovnjak, je bil knjižničar c. kr. licealne knjižnice v Ljubljani – Matija Čop (1797–1835). Čopovo delo je zagledalo beli dan šele 2 leti po 2. izdaji Pohlinove „biblioteke“, l. 1864 v Pragi, pa tudi takrat ne pod Čopovim imenom, ampak ko prvi del Šafaříkove „Geschichte der südslawischen Literatur“, ki jo je izdal iz rokopisne ostaline Šafaříkove Jožef Jiriček. Čop je poslal namreč leta 1831 svoj rokopis Kopitarju na Dunaj, a Kopitar je te „krasne doneske“ poslal z nekaterimi svojimi opomnjami Šafaříku v Novi sad (Neusatz), in šele po Šafaříkovi smrti je izdal Jožef Jiriček Čopov rokopis, ki ga je Šafařík prirejal za tisk, a se toliko časa ni mogel odločiti, da bi ga sam izdal. Med viri za slovensko slovstveno zgodovino navaja Šafaříkova „Geschichte der südslawischen Literatur“ tudi 1. tisk Pohlinove „biblioteke“. Čopovo delo sega do leta 1830. Zaznamenoval ga bom s kratko Šaf. ali Šafařík.

Nadalje pride za nas v poštev 1. in 2. zvezek Glaserjeve „Zgodovine slovenskega slovstva“ (Ljubljana 1894 in 1895) = Glaser I. in Glaser II.

Najnovejše delo na tem polju je dr. Fr. Simoničeva „Slovenska bibliografija“, 3 snopiči, Ljubljana. 1903–1905.

* * *

¹⁾ Prim. „Zbornik“ S M 1904: Pohlinova „Bibliotheca Carnioliae“ (Dr. Fr. Ilesič) in kot dopolnilo k tej razpravi v „Izvestjih muz. društva za Kranjsko“ l. XV., str. 84 sl.: Pohlinova „Bibliotheca Carnioliae“ v rokopisu licealne knjižnice (Dr. Ivan Prijatelj).

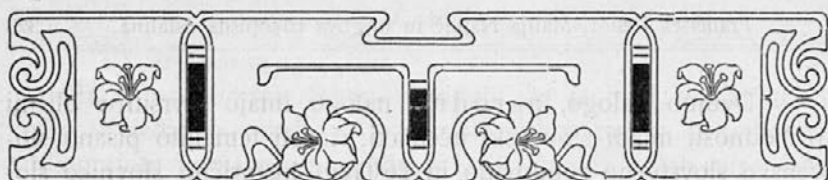
Dvojno nalogo, narodno nalogo imajo izvršiti v bližnji prihodnosti mladi slovenski učenjaki: izdati temeljito pisano slovensko slovstveno zgodovino in sestaviti historično slovnico slovenskega jezika. Zato pa je treba, da prispevamo vsak po svoji moči, da bo mogoče ti dve narodni nalogi čimpreje izvršiti!

V naši slovenski zgodovini so potrebne zlasti temeljite znanstvene preiskave za dobo od leta 1680 do Vodnika, ker je ta doba še najmanj osvetljena! — Zakaj ni čudno, dasi se zdi človeku skoraj nemogoče, da more slovanski učenjak obdelati v slovanski slovstveni zgodovini naš 17. in 18. vek z enim stavkom in še to takole: „Es erschienen allerdings einige Büchlein religiösen Inhalts, aber wir gehen mit der Behauptung nicht irre, daß im 17. und 18. Jahrhundert eigentlich keine slowenische Literatur vorhanden war.“ (Dr. Jos. Karásek, Slawische Literaturgeschichte II. [str. 49.] Göschen. 1906)! Janez Svetokriški je pisatelju popolnoma neznan, Jurija Japlja nič ne omeni! Sploh pa je to delo gledé slovenske slovstvene zgodovine tudi v drugih ozirih pomanjkljivo, kar je dobro povedal prof. dr. Tominšek v „Ljubljanskem Zvonu“ in prof. Ivan Grafenauer v 1. zvezku 29. letnika Jagičevega Archiva, ki je ravnokar izšel (st. 140 – 142).

Gledé slovenske slovnice pa pravi prof. Vondrák: „Eine halbwegs befriedigende Grammatik haben wir hier (im Slowenischen) nicht . . .“ — „Das Zustandekommen einer entsprechenden historischen Grammatik sollte man sich zu einer nationalen Aufgabe machen!“ (Dr. W. Vondrák, Vergleichende Slawische Grammatik I. Band, (st. 6.) — Göttingen. 1906.)

(Dalje.)

OBZOR.

Glagoljica in hrvaška javnost.

Poroča dr. F. G. (Ljubljana).

Leon XIII. se je zavzel za hrvaško glagoljsko bogoslužje. Ukazal je tiskati glagoljski „missale“ (v Rimu l. 1881) in izdal razne naredbe, da se uredi glagoljsko bogoslužje. Med Hrvati se je zanimanje za glagoljico jako razširilo in poživilo; vedno bolj se je utrjevala nada, da se bo ta stari privilegij še razširil; zlasti se je v zadnjih letih večkrat izražala želja, naj bi se privilegij glagoljskega bogoslužja raztegnil na vse hrvaške škofije; glagoljica naj bi bila privilegij celega hrvaškega naroda. To svojo željo so skušali podpreti tudi z znanstvenimi dokazi. Prof. Jelić je l. 1906 izdal učeno knjigo „Fontes historici liturgiae glagolito-romanae“, ki po svojem mnenju dokazuje, da je glagoljsko bogoslužje privilegij vseh škofij v ozemlju nekdanjega zahodnjega Ilirika. Pa vse te nade je podrl novi dekret rimske kongregacije za sv. obrede (18. dec. 1906).

Sicer tudi novi dekret podobno kakor dekret z l. 1898 potrjuje pravico glagoljskega bogoslužja onim cerkvam, kjer je bilo zadnjih 30 let, t. j. od l. 1868 v navadi; vendar se novi dekret nekoliko razlikuje od prejšnjega. Škofom je v novem dekretu strogo ukazano, da do julija l. 1907 sestavijo in predložijo zapisnik vseh cerkva, kjer se je v zadnjih 30 letih (1868—1898) rabilo glagoljsko bogoslužje. Ko bo ta zapisnik sestavljen in razglašen, se bo smela le v teh cerkvah rabiti glagoljica. Ako bi kak duhovnik rabil glagoljico v kateri drugi cerkvi, je „ipso facto“ suspendiran, dokler si od apostolskega sedeža ne izprosi odpuščenja (točka II.) Latinski duhovniki smejo v glagoljskih cerkvah služiti tiho mašo v latinskem jeziku, glagoljšem pa v latinskih ni več dovoljeno maševati glagoljsko (IX. točka). Ako kak vernik v glagoljski cerkvi želi, da se sv. krst ali drugi zakramenti njemu ali njegovim (sibi

suisve) podelé po latinskem obredniku, se mu to ne sme odreči (XI. točka). To so strožje določbe novega dekreta. V eni točki ima pa novi dekret neko ugodnost; točka III. namreč določa, da se mora v glagoljskih cerkvah javna in slovesna služba božja vršiti izključno le v glagoljici. S to določbo je glagoljici zagotovljeno sedanje posestno stanje; samo v senjski škofiji je 135 cerkvá, katerim je sedaj zagotovljeno glagoljsko bogoslužje (mnogo takih cerkvá je tudi v drugih škofijah, krški, zadrski, šibeniški in spljetski). Splošno se pa mora vendar priznati, da je novi dekret zelo strog. Namesto pričakovanega razširjenja glagoljice je torej novi dekret prinesel le še strožje naredbe, ki določujejo meje glagoljice. Kdor količaj pozna značaj in želje hrvaškega naroda, je lahko že naprej videl, da hrvaški narod ne bo zlahka mirno prenesel tega neugodnega presenečenja. Novi dekret je res silno razburil vso hrvaško javnost. Pojavljale so se demonstracije in sklepale resolucije. Hrvaško časopisje je pa po večini — kakor tudi sicer ob podobnih prilikah — izgubilo ravnotežje in s svojim razburjenjem izkušalo le še bolj razburiti javnost. „Vrhbosna“ je eden tistih redkih hrvaških časopisov, ki so tudi v tej težki preskušnji niso dali zapeljati razburjenju javnega mnenja. V posebnem članku „Vrhbosna“¹⁾ mirno in trezno presoja glasove raznih hrvaških časopisov o novem rimskem dekretu. Tako nam podaja zanimivo in jasno sliko hrvaškega časopisja in javnega mnenja ob tem važnem dogodku.

V težkih preskušnjah se pokaže človekova značajnost in srce; tako se tudi zdaj, ko je apostolski sedež omejil privilegij glagoljskega bogoslužja, najjasneje kaže značaj hrvaškega časopisja — tako piše „Vrhbosna“ (str. 1). Ko so l. 1870 pričakovali razglašenja dogme o nezmotljivosti papeževi, takrat so se liberalni časopisi, ki so sicer hudo napadali krščansko vero, dvignili v obrambo katoliške vere — proti Rimu. Podobno tudi sedaj hrvaški naprednjaški časopisi pišejo, kakor da bi bili pokličani proti Rimu braniti katoliško vero, katero sicer tako radi napadajo.

Posebno strastno je pisala dubrovniška „Crvena Hrvatska“, ki je srdito kričala, da je z novim dekretom glagoljica popolnoma uničena. Isto je trdil zadrski „Narodni list“, podobno „Naša sloga“. „Narodna obrana“ (št. 54.) po „Pester Lloyd“ posnema, da je bil nov dekret izdan, ker se v Rimu boje, da bi glagoljica privedla Hrvate v razkol; v tem zmislu, da sta nadškof Stadler in pokojni Rajčević Rim informirala.

¹⁾ Članek je izšel v posebnem odtisku „Glagoljica i hrvatska štampa“. Sarajevo 1907. Str. 24.

„Vrhbosna“ pa nasproti temu po pravici poudarja, da se je ravno Stadler posebno trudil za glagoljico in da mu je Stroßmayer v teh rečeh popolnoma zaupal in se izjavil, da podpiše vse, kar Stadler podpiše.

V djakovski škofiji je župnik J. Stojanović pozivljajal narod, naj hodi poslušat staroslovensko liturgijo v pravoslavne cerkve. Zato se djakovski „Glasnik biskupijâ bosanske in sriemske“ bridko pritožuje nad vsemi, ki tako brezvestno izrabljajo to liturgično vprašanje; naj bi rajši zaupali episkopatu, ki bode branil stare hrvaške pravice.

Kakor je znano, se je tudi zagrebški sabor izjavil za obrambo glagoljice. Dne 5. marca je „Hrvatsko pravo“ prineslo izjavo „Starčevićeve hrv. stranke prava“, da hoče ta stranka z vsemi dovoljenimi sredstvi braniti „to svetinjo hrvaškega naroda“, da pa najostreje obsoja tiste, ki hočejo glagoljico izrabljati za agitacije pod klicem „proč od Rima“.

V mostarskem „Osvitu“ je spljetski svečenik pozivljajal narod in duhovništvo na upor proti novemu dekretu; da bi imel več uspeha, je naravnost lagal, da bi se dale na prstih ene roke prešteti vse cerkve, ki bodo še smele rabiti glagoljico. Znani „Obzor“ je pisal podobno kakor drugi proticerkveni časopisi in pokazal temeljito neznanje v cerkvenih vprašanjih.

Dosti dobro se je v tej razburjenosti držala „Hrvatska kruna“, ki poudarja, da se novi dekret bistveno ne razlikuje od prejšnjega; po novem dekretu bo ostalo isto razmerje, kakoršno je bilo od nekdaj. Po sodbi „Vrhbosne“ uredništvo „H. krune“ pravilno tolmači novi dekret, ko trdi, da bodo imele pravico do glagoljice vse cerkve, v katerih se je od l. 1868 dalje vsaj večinoma „glagoljalo“, dasi se je morebiti včasih rabilo tudi latinsko bogoslužje. Tudi spljetski „Dan“ je to vprašanje vedno trezno presojeval.

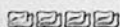
Lepo je o vprašanju govoril znani arheolog msgr. Fran Bulić dne 19. febr. v spljetskem občinskem svetu (gl. „Pučki list“ št. 4). Bulić se ne boji za glagoljico. „Naj hrvaški narod po svojih škofih zavpije papežu z enim glasom: Sveti Oče, ohrani nam glagoljico, ker nas ona laglje pripelje k Bogu! In Rim nas bo uslišal, ker prosimo, kar je pravično in za dušo koristno. Nikar se v tem vprašanju ne razburjajmo in ne kričimo, ampak vedimo se resno in dostojanstveno, ker to zahteva važno vprašanje naše glagoljice. Srečni in ponosni smo, ker imamo mrtve spomenike v zemlji, ali ne bodemo še bolj ponosni in skrbni za ta živi spomenik staroslovenskega jezika, ki je slaven spomenik naše narodne prosvete? Mi smo z našim cerkvenim jezikom no-

sivci Božje Previdnosti proti Vzhodu, zato ga branimo odločno, toda dostojanstveno!"

Dostojno in preišljeno sta o tem vprašanju pisala oba hrvaška katoliška dnevnik, „Hrvatstvo“ (Zagreb) in „Hrvatski dnevnik“ (Sarajevo).

Hrvatje — tako piše „Vrhbosna“ — naj pomislijo, da je glagoljica povsem izredni privilegij, kakoršnega nima noben drug narod; če tudi se ta privilegij narodu ohrani samo v ozkih mejah, je vendar treba še vedno priznati, da imajo Hrvatje v bogoslužju posebne narodne prednosti pred drugimi zahodnimi narodi.

Ako bodo znali Hrvatje ta svoj privilegij dostojno in s primernimi sredstvi braniti in ohranjovati, potem smejo upati, da jim ne bode nikoli odvzet in da bodo nekatere ostre določbe novega dekreta še izpremenjene. — Češki duhovnik (iz praške nadškofije) J. Vajs, velik strokovnjak v staroslovenski in posebno v glagoljski književnosti, ki živi zdaj na Krku, piše: „Komur so znane krajevne razmere, ta lahko spozna, da bode marsikatero novo določbo možno izpeljati le z velikimi težavami; od slovanskega duhovstva bode odvisno, če bo imelo toliko ljubezni do stvari, da si ohrani vsaj te drobce iz dediščine Ciril-Methodove.“ („Časopis k. duhovenstva“ Praga 1907, str. 200.)

O evoluciji.

Poroča dr. A. Ušeničnik (Ljubljana).

Zopet sta izšli dve razpravi o evoluciji (razvoju) živih bitij, ena v reviji „Der Türmer“ (1907, 5), druga v Österr. Rundschau (XI [1907] 3). V prvi reviji piše o evoluciji botanik dr. J. Reinke. Reinke zopet poudarja, da je sam pristaš evolucije, a da evolucija še vedno ni več kakor neka veličastna podmena (hipoteza). „Descendenčna (evolucijska) teorija ni izkušnja, ni pridobitev izkustva, marveč le neka misel, nek način, kako tolmačiti zvezo med živimi bitji. . . Evolucija ni spoznanje, temveč le tolmačenje (interpretacija). . . Biolog ima le malo dejstev za poskuse, večinoma ima na razpolago le možnosti, ki jih ni mogoče opazovati; pravo prirodoslovje pa se ne snuje na možnostih, ampak na resničnosti. Zato je naravnost zločin zoper vedo, če brezvestni pisavci razkladajo bravcem subjektivne spekulacije o evoluciji, ki niso nič drugega kakor nekak prirodoznanski roman, a trdijo, da so

pozitivne pridobitve prirodoslovja. Glavna napaka večine poljudnih spisov o evoluciji pa je prav ta neresničnost, zato taki splošni niso resni. . . Opazovavcu, ki ni znanstveno izšolan, se zdi evolucija dosti razvidnejša kakor pa temeljitemu prirodoslovcu, ki hrepeni po spoznanju resnice: prvi opazuje površno in zato ne opazi težkoč, ki se kopičijo pred pogledom drugega kot nepristopni nasipi.“ Druga misel, ki jo poudarja Reinke, je, da evolucije ni mogoče umeti brez notranje smotnosti v organizmih. Mehanična razlaga razvoja je nemogoča in vsak poskus, mehanično brez notranjih počel razložiti razvoj živih bitij, ponesrečen. Tretje pa je, da je neznanstveno govoriti o razvoju vseh živih bitij iz ene stanice (monophyletična teorija). Še razvoja vrst iz enega rodu ni mogoče znanstveno dokazati, naravnost blazno pa je, pravi Reinke — für eine Tollheit halte ich —, če kdo izkuša izvesti vsa živa bitja iz ene prastanice. „Po mojem mnenju si moramo misliti celokupnost živih bitij ne pod podobo enega rodovnika (Stammbaum), marveč pod podobo celega gozdiča rodovnikov: izpočetka je morala biti cela vrsta praoblik, stebel, ki so se potem razcepila in raziočila v družine, rodove in vrste, nekatere vrste pa so se kar samcate razvile iz svojih prastanic. Razvoj bi torej ne bil ne samo enosteblen (monophyletičen), ne mnogosteblen (polyphyletičen), temveč mešan, pri nekaterih vrstah enosteblen, pri drugih mnogosteblen.“

Jako trezno piše o evoluciji tudi prof. C. Diener v Österr. Rundschau. Znano je, da je začel zadnji čas Houston Stewart Chamberlain pobijati evolucijsko teorijo kot podlago modernega prirodoslovja. Dienerju se zdi evolucija gotova, le to je vprašanje, ali jo je mogoče zadovoljno razložiti ali ne. Ni treba, da bi se bila vsa bitja razvila iz ene stanice — to, pravi Diener, nikakor ne sledi nujno iz evolucijske teorije —; tudi lahko kdo trdi, da mehanična razlaga Darwinova s pomočjo prirodne izbire ne zadostuje, da tudi ne zadostuje razlaga „neolamarkistov“ (ki so obnovili Lamarckovo teorijo o prilagojevanju organizmov na vnanje vplive), ne da bi zato ne mogel biti več pristaš evolucije.

Sploh pa se je na tem polju mnogo grešilo. „Z obžalovanjem je treba izpovedati, pravi Diener, da je v mnogih modernih delih sila pretirane špekulacije (Überspekulation) o evoluciji, ki nikakor ne odgovarja hrepenenju vede po resnici. . .“ Na podlagi paleontologije so sestavili cele vrste rodovnikov, ki so brez dokazne sile. Celotni rodovnik kopitarjev, kjer so oblike še razmerno najbolj med seboj zvezane, ne vzdrži kritike. Često manjka pri takih rodovnikih važnih vmesnih členov.

Posameznim delom se pripisuje prevelik pomen za sistematiko. Tako nekateri vse opirajo na zobe. »Kdor prebira književnost o okameninah sesavcev, dobi časi vtisk, kakor da sesavci sploh niso imeli drugega kakor zobe.« Mnogo se je tudi grešilo s tako imenovanim zakonom »korrelacije«, soodnosnosti, da je namreč med posameznimi deli organizmov neki stalni odnos. Tako so iz enega znanega uda skleпали na veliko drugih. Zakon je resničen, a nikakor tako daljnosežen, kakor so mislili. Tudi iz sličnosti posameznega uda še ni mogoče sklepati na sorodnost. To se je zlasti pokazalo, od kar so znani pojavi »konvergenca«, stičnosti. Pri sicer zelo različnih živalih se pod enakimi vnanjimi vplivi razvijajo enake oblike. Diener navaja zanimive zglede iz živalstva, kjer je notranja sestava organizma popolnoma drugačna; a vnanja oblika posameznih udov vsled konvergenca močno podobna (n. pr. oblika prednjih okončin pri kitih in ihtiosavrih). Huxley je po vnanjih znakih dokazoval, da so se ptiči razvili iz »dvonogih dinosavrov« in učenjaki so imeli te dokaze za nepobitne. Dandanes je gotovo, da so te podobnosti le posledice konvergenca vsled pokončne hoje po zadnjih nogah.

Še nobenega rodovnika ni, ki bi podajal neoporečno sliko o razvoju kake skupine. Še manj pa je mogoče najti kakó vez med višjimi enotami (redovi). Iz okamenin vretenčarjev imamo že cel »arhiv«, in vendar »še ni nobenih vezi med velikimi peterimi razredi vretenčarjev«. Zlasti je očitna vrzel med ribami in višjimi vretenčarji. Celó predstavljati si ne moremo lahko, kako bi se bil razvoj izvršil. Ob Darwinovem času je bilo upanje, da se bo posrečilo najti take vezi, a upanje se ni izpolnilo. Iz enega problema je le nastala cela vrsta novih problemov. Zlasti se je pokazalo med okameninami mnogo tipov, ki jih ni mogoče v zmyslu descendence nikamer uvrstiti. Za mnoge današnje vrste ni pravrst, mnogo pravrst pa je brez vrst. To je razvidno iz mnogih rodovnikov, ki jih je sestavil Haeckel. Za pradedo mnogih višjih vretenčarjev ni našel nobenih okamenin in si jih je moral izmisliti (fast immer Phantasiegeschöpfe), resnične okamenine pa, ki so se našle, so brez potomstva. To je pač čudno in za rodovnike malo priporočljivo! Prav tako so se izjalovili upi, ki jih je izražal Haeckelov »biogenetični osnovni zakon«. Zveza med »phylogenijsko« in »ontogenijsko« nikakor ni takšna, kakor se je mislilo. Na vse zadnje pa je še vprašanje, če najdemo sistematično enoto, ali je ta res že tudi genetična enota. Med bitji je sistem, je, kakor da so se razvila druga iz drugih; ali so se tudi res razvila? Poskus z rodovniki se ni posrečil.

Več upanja, misli Diener, nudi druga metoda, ki se ne ozira na rodovne vezi med posameznimi oblikami, ampak najprej na splošni značaj favne in flore v raznih dobah. Po tem bi bil razvoj ritmičen. V gotovih dobah so se hipoma pokazale cele družbe favne in flore in so zopet v gotovih dobah skupno izginile. Tu ni počasnega razvoja, kakor bi 'ga pričakovali po Darwinovi teoriji, ampak premene se gode skokoma, kakor si je mislil razvoj de Vries. Tudi ne zadovolji Lamarckova razlaga. Vse kaže na notranjo smotrnost, kakor jo je pojmoval Naegeli ali Eimer. Mehanično se razvoj ne bo dal razložiti. Vsekako pa o razvoju, kako se je vršil, še silno malo vemo. Tako sklepa prof. Diener zanimivo razpravo.

Ozrmo se le še na to, zakaj je Dienerju tako gotovo, da se je sploh evolucija res vršila. Kako, pravi, tega ne vemo, a da se je, o tem ni dvoma. Zakaj ne? „Evolucijska teorija, pravi Diener, je le posledica dejanstva, da se razvija organična substanca vedno le iz organične substance; nikdar ni početek življenja neorganična substanca.“ Ta dokaz je jako zanimiv. Prvič, ker z njim Diener priznava, da je nauk o splošni evoluciji neznanstven. Živa bitja se razvijajo vedno le iz živih bitij. Govoriti o razvoju živih bitij iz neživih, je torej neznanstveno. Drugič pa je Dienerjev dokaz le pogojno veljaven: namreč, če kdo noče priznati stvarjenja, mora pač trditi, da so se razvila živa bitja druga iz drugih. Ker pa je za prvi početek življenja vsekako treba izpovedati vero v stvarjenje, ni nemogoče, da so bile ustvarjene cele vrste prabitij, tudi v različnih dobah. Zato je dejstvo evolucije samoposebi docela negotovo in je je treba pozitivno-znanstveno dokazati. Po vsem pa, kar je napisal prof. Diener o načinu evolucije, bi človek začel res dvomiti tudi o dejanstvu evolucije. Saj se gubi dokaz za dokazom o genetični (rodni) zvezi sistematičnih plemen, družin in razredov!

NOVE KNJIGE.

Dr. Jurij Bertrin: Kritična razprava o lurških dogodkih.

II. del. (Prosto po francoščini). Ljubljana 1907. Katoliška Tiskarna.

Naznanili smo že I. del te lepe kritično pisane knjige (Čas zv. I. str. 38). Sedaj je izšel II. del v slovenskem prevodu. Tretji in zadnji del je, kakor se nam poroča, že tudi v delu. Vsak del je zase popolnoma samostojna knjiga. Prvi del je nekaka psihološka kritika Bernardkinih prikazni; drugi del splošna znanstvena kritika lurških čudežev; tretji del kritika nekaterih posebnih pojavov zlasti proti Zolu.

Lurških dogodkov dandanes nihče več ne taji. Opazovalo jih je na stotine klasičnih prič, zdravnikov na glasu, mož raznih ver. Sloveči francoski psihoterapevt dr. Bernheim odkrito izpoveda: Pojavi so resnični! Gre le za to, ali so nadnaravni, čudeži.

Izpočetka so izkušali razložiti lurške pojave z zdrávilnimi svojstvi lurške vode. Seveda so morali to razlago skoraj opustiti, ker je bilo vedno več pojavov, ki niso bili z lurško vodo v nobeni zvezi. Tedaj je iz psihoterapevtske šole v Nancyju prišla beseda: sugestija. In povzeli so to besedo zdravniki, povzeli romanopisci, povzeli vsi, ki jim je skepsa zamorila vero: sugestija! Sugestija ozdravlja v Lurdu! Vse prepričanje ozdravljenecv o čudežih je samoprevara; ozdravil jih ni nadnaravni vpliv, ozdravila jih je le sugestija!

Vseučiliški profesor dr. Bertrin je šel k samemu Bernheimu v šolo, da bi si mogel pridobiti v tem vprašanju znanstveno sodbo. Prišel pa je po temeljitih študijah do prepričanja: 1. da celo mnogo zdravnikov ne ve prav, kaj je sugestija in kakšen je nje vpliv, kaj še, da bi imeli o tem pravi pojem izobraženci-nezdravniki; 2. da je nastala nekaka moda, ki vsak nenavadni pojav kar kratkomalo razreši z besedo: sugestija (kakor nekateri zdravniki vsako žensko bolezen določijo z besedo: histerija); 3. da sugestija niti daleč nima tistega vpliva, kakor se ji navadno pripisuje, ne na živčne bolezni, še manj na organske bolezni. Na podlagi teh študij je napisal dr. Bertrin znanstveno kritiko o lurških dogodkih (II. del). Ta razprava je vsekako vredna, da bi jo preučil vsak izobraženec. Najsi že pride do prepričanja, da se gode v

Lurdu čudeži, ali ne, vsaj tako lahkomišlno se ne bo več govorilo v izobraženih družbah o lurških pojavih, kakor se mnogokrat govori. Gotovo pa je tudi v Lurdu premnogo dogodkov, pri katerih sploh ne more biti govora o sugestiji. Kako naj vsled sugestije n. pr. izpregleda dojenček?

Veden čudež — sklepa dr. Bertrin — ta beseda povzema vso zgodovino lurških dogodkov, vse, kar se je zgodilo ob bregovih Gava po priprošnji nebeške ljubeznipolne Device, ki je hotela stopiti nekega dne z golo nogo, na kateri je cvetela roža, na brstne mladike šumečega šipka . . .

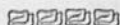
Dr. A. U.

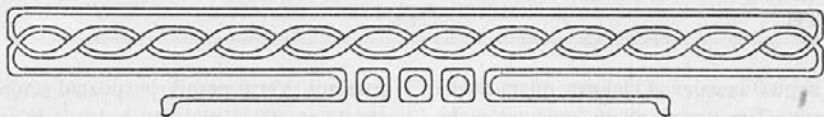
Alojzij Stroj: Liturgika. Nauk o bogočastnih obredih sv. katoliške Cerkve. S 40 slikami. Ljubljana. 1907. Katol. bukvarna. Cena vez. K 1'40.

Katoliška liturgija je nekaj tako lepega, da s čarobno silo prevzema tudi duše drugovercev. Pri velikem angleškem konvertitu kardinalu Newmanu je poleg drugega delovala zlasti liturgija (seveda ne toliko z vnanjo obliko kakor z lepoto svoje notranjščine), da se je vrnil v Cerkev. Schiller je najlepše motive svojih poezij povzel iz katoliškega bogočastja, s tako tajno in bajno silo ga je vlekla njega lepota; dejal je celo: „Die katholische Religion wird im ganzen mehr für ein Künstlervolk, die protestantische mehr für ein Kaufmannsvolk taugen.“ (Primeri: Dr. J. Debevec: Verski, zlasti katoliški motivi v Schillerjevi poeziji. [„Katol. Obzornik“ 1905, 270, 363 sl.]). Nedavno umrli francoski pisatelj Huysmans pa je bil sploh nekak katoličan-estet. Poezija katoliškega bogočastja ga je privedla v Cerkev, in ta poezija mu je bila morda celo mnogo več, kakor bi smela katoličanu biti.

Zakaj to omenjamo? Spiritual Al. Stroj je napisal za šolski pouk novo, jako lepo sestavljeno liturgiko. Če je drugovercem katoliška liturgija tako draga, koliko več mora biti katoličanom, ki edini morejo umeti ves njen globoki zmisel! Zato bi morali katehetje z veliko ljubeznijo uvajati mladino v umevanje liturgije. Strojeva knjiga pa bo po našem mnenju prav za to izvrsten pomoček. Kratko sicer, a jasno in vsestransko razkazuje, kako Cerkev posvečuje z bogočastjem vse človeško življenje, kako je odločila svete kraje, sveta dejanja, svete čase, in svete osebe, da bi utrdila, izpopolnila in poglobila bogočastje; kako je poklicala, da bi tudi omilila vse lepe umetnosti v njeno službo. Ves pouk knjiga nazorno pojasnjuje s 40 slikami.

Dr. A. U.

LISTEK.

Linné. — 23. majnika je bilo 200 let, kar se je rodil genialni Šved Karol Linnaeus (1707 – 1778). Linnéjevo ime slovi zlasti v botaniki. Linné je ustvaril botanični jezik, nomenklaturo rastlinstva. Vsaki rastlini je dal dvojno ime, eno plemensko, drugo vrstno. Tako je odpravil zmedo, ki je dotlej vladaia na tem polju. Še večjo zaslugo pa si je pridobil s tem, da je ustvaril sistematično rastlinstva. Linné ni bil duh, ki bi bil pokazal nova pota, a strnil je vse, kar so do tedaj dognali učenjaki, in tako ustvaril sistem, ki je šele omogočil, da je botanika zavzela ravno mesto med drugimi vedami. Linné je opazil, da se rastline ločijo po številu, nameščanju in po razdelbi bistvenih cvetnih delov, prašnikov in pestičev. Tako je razdelil vse rastline v 24 razredov; prvih 23 razredov obsega cvetne rastline, 24. razred pa brezcvetne rastline. Seveda se je pozneje pokazalo, da je ta razdelitev umetna. Število prašnikov ni tako bistven znak, da bi se zgolj po njem rastline dale razvrstiti v naravni sestav. Treba se je ozirati na osnovo cveta in plodu, na obliko listov itd. Šele na podlagi vseh bistvenih znakov je mogoče spraviti rastlinstvo v sestav, ki je izraz notranje sorodnosti med različnimi vrstami in plemeni. Zato ločimo dandanes naravni rastlinski sestav in Linnéjev umetni rastlinski sestav. O Linnéjevem sestavu pravi prof. A. Paulin (Prirodopis rastlinstva str. 209): „Linnéjev umetni

sestav je znamenit, ker se dajo na njegovi podlagi rastline večinoma lahko določiti po posameznih znakih, ki jih navadno ni težko najti. Vsled tega se še sedaj ta sestav mnogokrat uporablja v knjigah, ki so namenjene v določbo rastlin.“ Dr. A. Wagner pravi v Kosmosu (1907, 131), da je bil Linné „klasifikatoričen genij“ in po kratki, jasni, metodični karakteristiki „nedosežen vzor.“ Glede postanka in razvoja rastlin pa je bil Linné zastopnik stalnosti vrst (konstančne teorije), ker sploh tedaj današnjega problema o descendenci še ni bilo.

Linné o Bogu. — Kedar govorimo dandanes o velikih možeh, vselej vprašamo tudi po njih „religiozno nazoranju“, ker je pač dandanes „mnenje“, da veliki možje ne morejo verovati. Tudi o Linnéju so nekateri pisali, da mu je bil Bog prazna beseda. J. Rompel (Kölnische Volkszeitung 1907 Nr. 443) dokazuje iz Linnéjevih del, kako krivična je taka sodba. Linnéjeva dela in pisma so polna misli o Bogu. „Sedaj izpoveda, da je Bog stvarnik vesoljstva, sedaj povečuje njegovo vsemogočnost, sedaj njegovo modrost in vsevednost; klanja se božji previdnosti, priznava božjo svobodo, hvali Boga zakonodavca, občuduje Boga umetnika. Ko preučuje vesoljstvo, hoče biti učenec božji, božja veličja hoče spoznati in oznanjati ljudem.“ Tako je takoj na ovitek slovečega dela „Systema naturae“

napisal besede: „O Jehova, quam ampla sunt Tua opera, quam sapienter ea fecisti, quam plena est terra possessione Tua. O Jehova, kako velika so tvoja dela . . .!“ V uvodu pravi: „Docuisti me Deus a iuventute mea et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua. Učil si me Gospod od moje mladosti in še danes bom oznanjal tvoja čuda!“ Potem zopet: „Finis creationis telluris est gloria Dei . . . Videl sem Boga večnega, vsevednega, vsemogočnega in sem ostrmel. Bral sem njegove sledi v stvarstvu, in povsod, v najmanjših, najničnejših bitjih kakšna moč, kakšna modrost, kakšna popolnost! . . . Vse stvari so priče božje modrosti in moči!“

Jacopone da Todi. – O razmerju tega „pobožnega pevca ljubezni božje“ do papeža Bonifaca VIII. piše A. Lang (gl. „Čas“ zv. 6, 283), da je bil Jacopone fanatičen nasprotnik Bonifaca VIII., vsled česar je moral prebiti tri leta v ječi; „že preje bi bil lahko rešen, ako bi bil hotel papeža prositi odpusčanja, pa tega ni hotel, ampak še zbadal ga je z najostrejšimi satirami.“ To ni bilo do pike tako. Da je imel Jacopone Bonifaca VIII. za lažipapeža, to je gotovo, in ne bilo bi čuda, ko bi bil bičal ognjeviti, globokoverni pesnik namišljenega samozvanca z ostro satiro, kakoršna je tista, ki se začne: „Molto hai jocato al mondo . . . O papež Bonifacij, mnogo si se šalil na svetu!“ Zato po našem mnenju o. H. Repič v Cvetju (1907, 11) preveč trdi, ko pravi: „slabo bi bilo za svetost Jacoponovo, ko bi bila (tista satira) njegova.“ Vendar pa utegne biti resnično, da je pesem pozneje podvržena, kakor sodijo nekateri (Ozanam, o. Nik. Dal Gal in dr.). Zakaj ni je ne v izdanih 14. st., ne v florentinski 1490, ne v beneški 1617 (glej Cvetje n. m.). Vsekako pa je zmotno, da bi se bil Jacopone v ječi nekako

zakrknil. Verni pesnik je spoznal svojo zmoto in ga je globoko bolelo, da je bil izobčen. Zla-ti leta 1300, ko je Bonifac VIII. napovedal prvi jubilej in je 200.000 romarjev psalme pevaje hitelo v Rim, je Jacopone milo prosil papeža: „Pustite me v ječi, četudi do smrti, a odvežite me izobčenja!“ A papež, užaljen in preganjan, ni mogel uslišati prošnje. Tudi je Bonifac že leta 1303 od žalosti umrl, in še tisto leto je Benedikt XI. uničil kazni svojega prednika.

Ruski sinod o razporoki. – Me-seca majnika t. l. je imela nalašč zato postavljena komisija pri sv. sinodu seje, pri katerih so se postavila nova pravila o razporoki. Na podlagi izjave zdravniškega sveta, o kateri je poročal „lajb-medik“ Bertenson, se je sklenilo, da more izmed „kroničnih veneričnih“ boleznih služiti za povod za razporoko edino le sifilis in še ta le, če je bila preiskana od strokovnjakov in je po njihovem mnenju nevarnost za zdravi zakonski del ali za potomstvo. V slučaju „grdega ravnanja“ z drugo zakonsko polovico sme nastopiti razporoka le, ako je takšno ravnanje tako, da drugemu delu ni mogoče skupaj živeti. Kdor ravna z družetom grdo ali surovo in je bil vsled tega razvezan njegov zakon, sme stopiti v nov zakon šele po prestani dveletni cerkveni kazni, ki se sme skrajšati le v slučaju, če je bil za svoje ravnanje že sodnijsko kaznovan. V slučaju, da eden zakonskih nalašč zapusti drugega, sme nastopiti razporoka le takrat, ako živita popolnoma ločeno najmanj tri leta. Kdor nalašč zapusti svojo zakonsko polovico, je podvržen cerkveni kazni sedem let, ki se pa sme skrajšati v slučaju iskrenega kesanja. Ako eden zakonskih izgine brez sledu, se sme zakon proglašiti za preminul, ako ni o njem nobene vesti v preteku

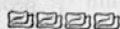
treh let. Kdor je pa na vojski izginil brez sledu in vesti, zadostujeta dve leti, da se zakon proglasi za razveljavljen. Ako eden zakonskih odpade od pravoslavlja, je sklenil najsvetejši sinod, da sme nastopiti razporoka le v slučaju, da je postalo skupno življenje pravoslavnemu delu nemogoče ali da dela odpadnik nasilje verskemu prepričanju vernega dela ali otrok. V tem slučaju sme pravoslavni zahtevati razporoko in skleniti nov zakon. — Iz tega se jasno vidi značaj ruske postavodaje. Na prvi pogled je vsaka postava čisto modra in jasna, ako jo pa bolj natančno pogledamo, vidimo, da je tako splošna, da pripušča pravniku in uradniku vse mogoče interpretacije. Za vsako rusko postavo sledi navadno klauzula, na podlagi katere lahko uradnik dela čisto drugače, kakor veli postava. Če se bodo izvršila gori navedena določila o razporoki, bo pri ruskem uradniškem sistemu zakon sploh prenehal, ker, kdor se bo le hotel ločiti, bo lahko trdil, recimo, da je skupno življenje nemogoče, da nima o drugi zakonski polovici nobene vesti itd.

L. L.

Stritar v slovenski književnosti.

O dr. Tominškovem spisu „Jos. Stritar“ je napisal dr. Ivan Prijatelj v „Naših Zapiskih“ (1907 št. 5) zanimivo kritiko, ki je v njej z nove strani osvetlil Stritarja. Stritar mu je »naš največji literarni pedagog.« Stritar ni nikakšen

idealist v filozofskem pomenu te besede. Najboljši izraz, ki Stritarja karakterizira do dna, je *naivni teoretizem*, navdušenje za neke gotove, od pisatelja za dobre spoznane vzorce in gotove sheme. Torčj prava sigurno po pravilih stopajoča pedagogika. Ta pa je direktno nasprotna svobodni, nikomur drugemu kakor notranjemu imperativu pokorni poeziji... (Kar se tiče filozofije), jaz slutim v Stritarju tihega aktivnega pristaša (materialistov) Büchnerja in Moleschotta... Dajmo Stritarju, kar je res Stritarjevega. Kot *pesnika* ga je njegova doba jako precenjevala in sugerirala celo njemu samemu višje mnenje, nego ga je imel prvotno sam o svojem pesniškem talentu... Čim smo dali Stritarju njegovo pravo mesto nazaj, čim smo ga prestavili s Parnasa v šolo, postane nam jasen on in njegovo delo. Govorili ne bomo več o Stritarju kot *estetiku*, ampak o literarnem učitelju, ki je naše očete učil poetike... Največje in najpomembnejše njegovo delo je v našem slovstvu: literarna pedagogika. V tem leži velik pomen Stritarjev: ustvaril je jezik slovenskim pesnikom in pisateljem... fiksiral je nekak zmeren, srednji, buržoazni jezik... ustvaril je naš sedanji literarni in razgovorni jezik... a ni samo govoril lepo in sugestivno, on je učil nazorno in sam delal...» Za karakteristiko je porabil dr. P. malo diskretno nekatera privatna pisma še živečega literata.

Zlata doba. Protialkoholno glasilo.

I. št. 1. Postojna 1907. „Piščalka“ se je, kakor je pel Vodnik, mlademu fantu razklala — brez glasila pa glasniki boja proti alkoholizmu niso mogli biti, zato so začeli v „Zlati dobi“ oznanjati našemu narodu boljšo bodočnost. Saj to je gotovo, da zasiže našemu ljudstvu

boljša bodočnost, „zlata doba“, če pre-maga zakletega sovražnika ljudske blaginje, alkoholizem. „Zlata doba“, pravi uredništvo (Fr. Avsec in J. Kalan), bo delala pred vsem pozitivno, njen boj bo veljal le razmeram, ne osebam, zato pa tudi želi pozitivne pomoči in podpore vseh dobromislečih. Nje stališče

bo pozitivno versko, ozirala se bo torej na alkoholizem ne le z naravne, ampak tudi z verske strani. V programu „Zlate dobe“ pa ni le boj zoper alkoholizem, temveč obenem boj zoper vse, kar izsesava mozeg našemu narodu, kar uničuje ljudsko življenje. Nam se zdi, da je tak list upravičen, da je dobrodošel, da je potreben – zato ga toplo priporočamo. Že prvi zvezek ima nekaj jako praktičnih člankov. Opozarjamo zlasti na govor znanega apologeta P. A. Weissa: Brez reforme pitja – ni reforme socialne. List stane za letos 2 K. (Upravništvo „Zlate dobe“ v Postojni).

O materiji. — V reviji „Natur und Offenbarung“ (1907. H. 3.) sta dve razpravi o atomizmu. J. F. Thoeer dokazuje, da s samo atomsko podmeno ni mogoče razložiti kemičnih pojavov v spojinah, dr. C. Forsch pa brani atomizem, le to pravi, da je ime nesrečno. „Atomi“ nam niso več, kar so bili starim filozofom, „nedelni delci“, v tem pojmu, pravi, je protislovje, ampak delci materije, ki jih mi s sedanjimi sredstvi ne moremo več dalje kemično razkrojiti. Saj je Pront že davno postavil hipotezo, da so atomi prvin zopet sestavljeni iz atomov vodenca. Ta hipoteza se ne zdi resnična, ker ji nasprotujejo rezultati o atomskih težah prvin, vendar je samoposebi mogoče, da bi bili atomi še kako sestavljeni. Atomizem trdi le to, da so telesa sestavljena iz atomov, to je, iz majhnih delcev, ki so med seboj v neki večji ali manjši razdalji. Med plini, kapljicami in trdnimi telesi ni tako velike razlike, kakor se na videz zdi. Tudi trda telesa prodirajo v druga trda telesa, n. pr. zlato v svinec, le počasi. — V „Philosoph. Jahrbuch“ (1907. 4.

2.) pa je razprava jezuita Dressela o materiji sploh (Novejši razvoj pojma o masi). Kar so veččaki odkrili „elektrone“, je nastala neka negotovost glede pojmovanja materije. Nekateri so že napravili skranje posledice in so sploh zavrgli pojem snovi, stvari, materije. Njim je vse le „energija“ (sistem energetike). Tako n. pr. kemik Ostwald. Dressel se je namenil določiti, kateri je bil pojem „mase“, preden so odkrili elektrone, in presoditi poizkuse, s katerimi hočejo preosnovati pojme o masi in telesih sploh, odkar so odkrili elektrone.

F. G.

„Die Grundprobleme Russlands.“

— Pravkar je izšla knjiga prof. Maryana Zdziechowski s tem naslovom (Leipzig 1907. Akad. Verlag). Eno poglavje te knjige (str. 381 – 399) je učeni pisatelj objavil že prej v našem „Času“ (zv. 3. 97 – 108). Delo je pisano sicer nekoliko subjektivno, ker je avktor sam preživel in prečutil velik del tega, kar nam tukaj popisuje, a ravno ta subjektivnost daje knjigi neki poseben čar, v slogu ogenj in polet. Zraven je knjiga jako informativna, ker res pojasnjuje poglobitve probleme, ki pretresajo Rusijo. O knjigi izpregovorimo še obširneje.

F. G.

Kulturna zgodovina. K beležki na str. 288 te revije omenjam, da je nedavno izšel 1. zvezek Gruppove kulturne zgodovine srednjega veka popolnoma novo predelan (Kulturgeschichte des Mittelalters. Von Georg Grupp. I. Bd. Paderborn. F. Schöningh 1907. 8°. XII., 458 S. M. 8. 60). Delo bode obsegalo v novi izdaji tri zvezke.

Lk.

Aleks. Götzl kipar, pozlatar in - izdelovatelj oltarjev
Ljubljana, Wolfove ulice št. 1

se priporoča prečastiti duhovščini v izdelovanje vseh v njegovo stroko spadajočih del. Na razpolago so načrti, katere na zahtevo pošlje na ogled. - Nadalje se priporoča tudi za vsa v stroko spadajoča popravila, katera izvršuje točno in - - - po najnižjih cenah. - - -

Najboljša zobna voda Seydlin.

Naprod. v vseh večjih trgovinah.

Tovarna oljnatih barv, laka
: : : : : in firneža : : : : :

BRATA EBERL

slikarja napisov, dekoracijska, stavbinska, in pohištvna pleskarja-lakirarja. Mojstra-pleskarja c. kr. državnih in c. kr. priv. južne - - - - - železnice - - - - -

- - V LJUBLJANI - -

Delavnica: Igriške ulice šte. 6
- - - - - blizu vladne palače. - - - - -
: : : : : Prodajalnica in pisarna : : : : :
- Miklošičeve ulice šte. 6 -
- - - za frančiškansko cerkvijo. - - -

Telefon št. 154. - - Ustan. 1842.
- Delovanje z električno silo. -

Najsigurnejša prilika za štedenje!

Vzajemno podporno - društvo v Ljubljani -
registrovana zadruga z omej. poroštvom
Kongresni trg šte. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure dopoldne hranilne vloge ter jih obrestuje po $4\frac{3}{4}\%$, to je: daje za 200 K 9 K 50 h na leto. Druge hranilne knjižice se sprejemajo kot gotov denar, ne da - bi se njih obrestovanje prekinilo. - Rentni davek plača hranilnica sama.

Dr. Vinko Gregorič I. r., predsednik. — Kanonik Janez Sušnik I. r., I. podpredsednik. — Kanonik Kalan Andrej I. r., II. podpredsednik.

Ustanov. pred 100 leti.

∴ Najstarejša ∴
svečarska trvdka " **Fr. Šupevc**

priporoča velečastiti duhovščini in slavnemu občinstvu zamčeno pristne čebelno-voščene sveče za cerkev, procesije in pogrebe voščene zvitke itd. izborni méd-pitanec, Ljubljana, Prešernove (Slo-nove ulice) 7, (Perlešova hiša) - -

Gregorčičev spomenik.

V Gorici se je sestavil osrednji odbor za Gregorčičev spomenik, ki ima nalogo sprejemati radodarne doneske slov. rodoljubov, s katerih pomočjo naj bi se postavil dostojen spomenik prerano umrlemu pesniku. Načelnik je deželni poslanec in odbornik profesor Ivan Berbuč. Doneske sprejema začasno izvrševalec oporoke rajnega pesnika prof. Josip Ivančič v Gorici (P. Corno 8).

Stavb., umetno in konstr. ključavničarstvo

Josip Weibl

nasled. J. Spreitzer

priporoča sl. občinstvu
in prečast. duhovščini

. svojo izborno
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu
.. so dokaj nizke. ..

Specijaliteta : Valjni
zastori, železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
napeljevanje vodovodov.
. Napravlja troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštne prosto.

Vse poprave izvršuje
.. po najnižji ceni. ..

Fr. Čuden, Ljubljana

urar in trgovec, Prešernove ulice

. Največja izbira vsakovrstnih ur .

Ceniki zastonj. Ceniki zastonj.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

: s klobuki in čevlji :

Ljubljana, Stari trg št. 10.

Velika zaloga

Solidno blago

Zmerne cene

Priznana lična in
: cena izdelava :

Knjigoveznica

Katoliškega tiskovnega

: društva v Ljubljani :

Kopitarjeve ulice št. 2.

Priporoča se v izdelavo
vsakovrstnih knjigove-
ških del. Napisi za dru-
štvene znake se
točno izvršujejo!

L. Mikusch

tovarna solnčnikov in dežnikov
priporoča svojo veliko zalogo

dežnikov in solnčnikov

v Ljubljani, Mestni trg 15.

Prevleke in poprave izvrše se
: dobro in poceni. :

Najnižje tovarn. cene.

Ivan Kregar

pasar in izdelovatelj cerkvenega orodja
in posode, Ljubljana, Poljanska cesta 15,

se priporoča v izdelovanje vsakovrstne cerk-
kvene posode in orodja iz zanesljive kovine
po uzorcih ali lastnem načrtu v poljubnem
slogu. Staro posodo popravi in prenovi,
posrebrni in pozlati; v ognju pozlačuje tudi
.: strelvodne osti, vse po najnižji ceni .: